

บทที่ 4

กระบวนการเรียนรู้สู่การจัดการแบบชุมชนพื้นดินเอง

“การพึ่งตนเอง” มีนัยยะแตกต่างกันออกไปตามกระบวนการที่ครอบคลุมของผู้กล่าวถึงหรือผู้อ่านยกไปใช้ คำนี้มักมีปัญหาในเวลาที่พูดถึงกันมากเนื่องจากไม่มีความหมายที่แน่นอนและต่างๆ ไม่มีกรอบหรือขอบเขตว่าระดับใดจึงเรียกว่าพึ่งตนเองได้และระดับใดจึงเรียกว่าพึ่งผู้อื่น ในขณะที่เมื่อองค์กรพัฒนาเอกชนยินดีฯ นี้ขึ้นมาใช้แล้วให้นิยามลงไปนั้น จะมีความหมายครอบคลุมความหมายไปถึงการพึ่งตนเองในเชิงการตัดสินใจหรือวิธีคิดด้วย (สมพันธ์ เศรษฐกิจ และคณะ 2531) หากแต่ในทางปฏิบัติโดยทั่วไปก็เพียงแต่พยายามปฏิเสธการใช้ “ปัจจัยการผลิต” หรือการพยายามปฏิเสธ “สื่อ” ที่เป็นสาเหตุขึ้นมาให้เกิดความเป็นวัตถุนิยมเพิ่มขึ้นเท่านั้น

จากที่ครอบคลุมหรือเหตุดังกล่าวข้างต้นซึ่งให้เห็นว่า แม้ว่าการเลือกหรือการยอมรับในบางครั้งของชาวบ้านจะเกิดจากการตัดสินใจด้วยตนเองและครอบครัวแต่เป็นทางเลือกที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก โดยลักษณะเช่นนี้ก็จะถูกมองว่ามิใช่การพึ่งตนเอง ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ถูกมองรวมไปว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านพึ่งตนเองไม่ได้ต้องตกลงอยู่ในภาวะความยากจน ภายใต้กระแสทุนนิยม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ องค์กรพัฒนาเอกชนพยายามใช้อุดมการณ์การพึ่งตนเองตามนัยยะดังกล่าวเพื่อที่จะต่อสู้กับระบบทุนนิยม

ในการกล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้และการจัดการชุมชนสู่การพึ่งตนเองนั้น ย่อมมีอีกด้านที่จะละเอียด พัฒนาการและอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของแหล่งชุมชนได้ เนื่องจากบริบทที่ต่างกัน ย่อมนำมาซึ่งปรากฏการณ์ที่ต่างกันออกไปด้วย ในที่นี้ “การพึ่งตนเอง” จึงเป็นการปรับตัวในอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความเฉพาะในบริบทของชุมชนไม่เรียง โดยผู้นำและชาวบ้านบางส่วนได้เลือกเป็นทางออกให้กับครอบครัวและชุมชน เพื่อหวังที่จะให้เป็นเงื่อนไขบางอย่างสำหรับการดำรงอยู่ในบริบทของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างมีความสุข ซึ่งในที่นี้จะอธิบายให้เห็นถึงกระบวนการพึ่งตนเองที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่เรียงดังต่อไปนี้

พัฒนาการของการพึ่งตนเองในชุมชน

แต่เดิมชุมชนไม่เรียบมีวิถีการผลิตแบบยังชีพที่ต้องพึ่งพาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และการแลกเปลี่ยนแรงงานและผลผลิตระหว่างครัวเรือน ทำให้พลังของการรวมตัวและความมีน้ำใจซึ่งยึดโยงความเป็นชุมชนไม่เรียงไว้ได้อย่างเข้มแข็ง ส่งผลให้การพึ่งตนเองในชุมชนมีนัยยะที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางจิตใจบนพื้นฐานของระบบเครือญาติ ระบบอาชญากรรม ระบบอุปถัมภ์และการพึ่งพา และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน โดยมีสิ่งเหล่านี้อثرรบกวนและความเชื่อเกี่ยวกับผู้หรือเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้องในการให้คุณและโทษ สร้างแหล่งความรู้จากภายนอกชุมชนยังมีบทบาทสำคัญ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศไม่เข้าขั้นและไม่จำเป็นต้องประทับสมพันธ์กับภายนอกมากนัก

หลังการเคลื่อนย้ายและการขยายตัวของกลุ่มคนในช่วงการสร้างเส้นทางรถไฟสายใต้ การขาดแคลนที่ก่อให้เกิดความไม่สงบในชุมชน ทำให้เกิดการลักปล้นและอาชญากรรมที่รุนแรงขึ้น รวมถึงการค้ามนุษย์ ที่มีมาตั้งแต่อดีต จนกระทั่งปัจจุบัน ทำให้ชุมชนในพื้นที่นี้ต้องเผชิญกับความยากลำบากทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่อง ไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาและอาชีวศึกษาที่เท่าเทียมกัน ทำให้คนในชุมชนต้องอพยพเข้ามาในเมืองใหญ่เพื่อหา生计 แต่ส่วนใหญ่แล้วจะต้องทำงานในอุตสาหกรรมที่มีรายได้ต่ำและไม่มีความยั่งยืน ทำให้ชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างยากลำบาก ขาดแคลนอาหารและสิ่งของพื้นฐาน ไม่สามารถซื้อขายและค้าขายกับภายนอกได้สะดวก ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาตนเองในการผลิตและจัดการทรัพยากร่องรอยที่เหลืออยู่ แต่สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้ทั้งหมด ทำให้เกิดความท้อแท้และสูญเสียทางจิตใจ ไม่สามารถรักษาภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมไว้ได้ครบถ้วน ทำให้คนในชุมชนต้องมองหาทางออกใหม่ๆ ในการปรับตัวและฟื้นฟูชีวิตความเป็นอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้新技术 หรือการจัดตั้งชุมชนท้องถิ่นที่มีความยั่งยืน แต่这一切都需要时间和努力 以及政府和社会各界的支持和关注。

การผลิตยางพารา ชาวสวนเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง ซึ่งรับความเสี่ยงในแบบทุกด้าน ตั้งแต่ความไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศ ฝนตกกรีดยางไม่ได้ ฝนแล้งต้นยางก็ผลัดใบต้องหยอดกรีด เสี่ยงด้านราคาคือทำเสร็จแล้วเอาไปขายเพื่อขายเงินมาใช้จ่าย พ่อค้าให้ราคาเท่าไหร่ก็ต้องขาย เสี่ยงด้านภัยโคงตามชั่งและภัยหักความชื้น

ชุมชนไม่เรียงถือเป็นตัวอย่างที่ดีในการเริ่มฟื้นฟูตนเองด้วยการสร้างผู้นำและการรวมตัวของเกษตรกรรายย่อยเพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญร่วมกัน โดยมีพัฒนาการของกระบวนการการเรียนรู้และการจัดการอย่างต่อเนื่องและเป็นลำดับขั้นตอนดังที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

หลังจากที่ชุมชนได้เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตสู่การทำเกษตร生物เดียวด้วยการทำสวนยางพาราทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญปัญหาร่วมกันคือ ชาวบ้านสวนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยโดยถือครองพื้นที่ทำการขนาดเล็กหรือประมาณ 5-15 ไร่ต่อครัวเรือน เมื่อผลิตยางแผ่นดินบ้าได้ก็นำไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางในตลาดใกล้เคียงแต่ถูกกดราคาด้วยเหตุผลที่ว่า ยางแผ่นดินที่ชาวบ้าน

ผลิตภาคคุณภาพ ในขณะนี้ชาวบ้านไม่มีอำนาจต่อรองเนื่องจากทุนและข้อมูลช้าราชการตลาดอยู่ในมือพ่อค้า ใน พ.ศ. 2510 กรมส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์มีนโยบายปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น มีการจัดงานประกวดยางแผ่นขึ้นในงานปีใหม่ที่อำเภอชากังราวและมีเกษตรกรจำนวนมากรวมทั้งชาวบ้านตำบลไม้เรียงได้ส่งยางเข้าประกวด หลังการประกวดพ่อค้าก็ได้ประเมินยางทั้งหมดโดยให้ราคาดีกว่าท้องตลาด 1-2 บาทต่อกิโลกรัม จากการประกวดยางทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ว่ายางแผ่นจะได้ราคาดี เพราะมีคุณภาพและต้องทำให้ได้ปริมาณมากพอสำหรับการเปิดประมูลแต่เนื่องจากในชุมชนยังเป็นแบบต่างคนต่างผลและทำด้วยมือส่งผลให้คุณภาพยางแผ่นไม่ได้มาตรฐานเดียวกันทั้งชุมชน ปัญหาอีกประการหนึ่งคือ ราคายางคุณภาพดีหรือขั้น 1 กับขั้น 3 ราคายังต่างกันน้อยทำให้ไม่เกิดแรงจูงใจในการปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น

ใน พ.ศ. 2525 องค์การสวนยางนาบอนเริ่มผลิตยางแผ่นอบแห้งเป็นปีแรกและได้นำไปแสดงในงานประกวดยางประจำปี ทำให้กลุ่มชาวบ้าน 4-5 คนจากตำบลไม้เรียงได้เข้าไปขอคำแนะนำและศึกษาดูงานการผลิตยางจนได้ข้อสรุปร่วมกันว่า การรวมกลุ่มเพื่อผลิตยางแผ่นให้ได้คุณภาพดีและมีมาตรฐานตรงกับความต้องการของตลาดนั้นต้องใช้เทคโนโลยีในการจัดการผลิตยางแผ่นอบแห้งหรือยางแผ่นผึ้งแห้ง (Air Dried Sheet : ADS) ยางแห้ง และยางคราฟ ซึ่งจะสามารถแก้ไขปัญหาด้านการตลาด ลดต้นทุนการผลิตและการขาย และลดเวลาทำงานของเกษตรกรให้สามารถประกอบอาชีพเสริมได้ แต่การรวมกลุ่มกันผลิตในลักษณะดังกล่าวนี้จำเป็นต้องเตรียมความพร้อมและการยอมรับในชุมชนก่อนเป็นอันดับแรก

วิธีการสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านจะอาศัยโอกาสในการรวมตัวของกลุ่มแลกเปลี่ยน แรงงาน โดยใช้ช่วงเวลาที่หยุดพักเมื่อปีลงแรงในสวนยางพาราของคนที่เป็นสมาชิก หรือเวลาว่าง หลังกวีดยางเสร็จ ลักษณะความสัมพันธ์จึงเป็นโครงสร้างหลวมๆ เน้นการพึ่งพาช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ร่วมกันบนพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม ประเด็นที่นำมาพูดคุยและบริการหารือจึงหมายรวมถึงทุกเรื่องในชุมชน โดยเฉพาะโครงการใหม่ที่จะสร้างโรงงานแปรรูปยางพาราในชุมชนนั้นเอง

กลุ่มแกนนำใช้เวลาในการสร้างความเข้าใจและหาแนวทางร่วมอยู่เกือบสองปี กอบกั้นในขณะนี้ราคายางพาราตกลงมาเหลือกิโลกรัมละ 12 บาท เกษตรกรกว่าสวนยางพาราตำบลไม้เรียงจึงได้รวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มเพื่อปรับปรุงคุณภาพการผลิตยางแผ่นขึ้น โดยคณะกรรมการชุดแรกจำนวน 12 คนได้ขอให้เจ้าหน้าที่เกษตรฯ อำเภอชากังราวฯ ไปดูงานเกี่ยวกับการแปรรูปยางที่องค์การสวนยางนาบอนอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลตัวเลขต่างๆ ทุกอย่างเท่าที่จำเป็นและพบว่า

รูปแบบของโรงงานผลิตยางแผ่นยังล้าสมัย จึงได้ไปดูงานอีกโรงงานหนึ่งที่เป็นของพ่อค้าชั้นนำ
ก่อตั้งขึ้นมาในลักษณะเดียวกัน แต่พ่อค้ารายนี้มุ่งเน้นการเปิดเผยข้อมูลอะไรมาก

จากการดูงานและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกันทำให้ได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่า หากสร้าง
โรงงานตามรูปแบบของพ่อค้าก็ต้องใช้เงินลงทุนถึง 11 ล้านบาท ผลิตยางแผ่นได้วันละ 10 ตัน
ในขณะที่จำนวนน้ำยางของชาวบ้านที่สามารถป้อนเข้าโรงงานมีเพียง 500 กิโลกรัมต่อวัน จึงต้อง¹
ลดขนาดกำลังการผลิตลงโดยใช้เงินลงทุน 5 แสนบาท แต่เมื่อศึกษารายละเอียดพบว่ามีปัญหา
ด้านการตลาด ซึ่งหากจะทำให้คุ้มค่าการขนส่งและการนำตลาดต้องผลิตให้ได้อย่างน้อยวันละ
1,500 กิโลกรัม ขั้นสูงให้ได้ครั้งละ 13 ตันต่อหนึ่งคันรถสิบล้อ ทำให้ต้องเพิ่มจำนวนการลงทุนใน
การสร้างโรงงานเป็นหนึ่งล้านบาท รวมทั้งได้นำความรู้จากการศึกษาดูงานมาวิเคราะห์ขั้นตอน
และแยกแยะระบบการผลิตเพื่อย่อขนาดโรงงานให้เหมาะสมกับทุนและศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชน

หลังจากนั้นคณะทำงานจึงได้จัดการขายความคิดและระดมทุน โดยหาสมาชิกจาก
ความสัมพันธ์ของญาติพี่น้องก่อนเป็นอันดับแรก และค่อยขยายไปสู่สมาชิกอื่นในชุมชนที่เห็นด้วย
กับความคิดนี้จนกระทั่งสามารถรวบรวมสมาชิกในชุมชนได้ 37 คน تكلกลังตั้งหุ้นขึ้นมา 20,000 หุ้น
ราคาหุ้นละ 50 บาท และใช้วิธีการผ่อนจ่ายเพื่อให้ได้เงินทุน 1 ล้านบาทโดยที่สมาชิกไม่ได้อุดร้อน
จดทะเบียนเป็น “กลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียง” ในวันที่ 1 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2527 และสร้าง
โรงงานแปลงพาราขนาดเล็กกำลังการผลิต 1.5 ตันต่อวัน ราคาระบบมาน 1 ล้านบาทเชษ
ในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน

ในช่วงแรกๆ ของการเปิดโรงงานยังไม่มีไฟฟ้าจึงใช้น้ำมันในการเดินเครื่องจักรไปก่อน
กลุ่มได้เริ่มต้นผลิตครั้งแรกในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2527 ผลิตยางอบแห้งวันละ 500 กิโลกรัม และ
ได้ขยายกำลังการผลิตเป็น 1,000 กิโลกรัม ใน พ.ศ. 2528 และ 1.5-2 ตัน ใน พ.ศ. 2529-2531
จนกระทั่งสามารถส่งผลผลิตยางอบแห้งให้กับบริษัทผู้ส่งออกที่ทำเรือคลองเตยได้โดยตรง และได้
รับราคากลุ่มกว่าราคากลางของตลาดกลางยางพาราหาดใหญ่โดยเฉลี่ยถึงกิโลกรัมละ 4 บาท
เนื่องจากสามารถตัดตอนพ่อค้าคนกลางออกไปเกือบทั้งหมด

ใน พ.ศ. 2531 กลุ่มมีกำไรประมาณ 7 แสนบาท สามารถตั้งร้านค้ายางพาราโดยรับซื้อ
จากสมาชิกได้สูงกว่าราคามาตรฐานท้องตลาดทั่วไป จึงนำเงินทุนของกลุ่มมาเป็นทุนหมุนเวียนขยาย
การผลิตเป็น 3 ตันต่อวัน เมื่อผลงานของกลุ่มและโรงงานแปลงพาราได้รับการยอมรับใน
ชุมชนมากขึ้น มีชาวบ้านไม้เรียงจำนวนมากเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม ทางกลุ่มจึงเปิดรับเป็น
สมาชิกสามัญจำนวน 140 คนโดยมีเงื่อนไขว่า สามารถขายยางพาราได้ราคาน่าพอใจกับสมาชิก

สามัญแต่ไม่สามารถตอกดเสียงและรับเงินบันผลได้ ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มต้องการให้สมาชิกวิสามัญได้ศึกษาและทำความเข้าใจกระบวนการกรากลุ่มก่อนนั้นเอง

โรงงานแปรรูปยางพาราของชุมชนไม่เรียงได้กulary เป็นโรงเรียนของเกษตรกรชาวสวนยางพาราทั้งใกล้และไกล ชาวบ้านในชุมชนที่ไม่มีที่ทำกินหรือลูกหลานที่ไม่ได้เรียนหนังสือก็ไปเป็นคนงานในโรงงาน หลังจากนั้นประยงค์ วนวงศ์ ก็ได้เริ่มนับผู้นำชุมชนทั้งในจังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดสงขลา และภาคอีสาน เขายังคิดและประสบการณ์ต่างๆ ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันลับมา โดยเฉพาะการเรียนรู้จากผู้ใหญ่วิญญาณ ที่จังหวัดจะเชิงเทราในการทำเกษตรผสมผสานที่ช่วยให้ “มีกินตลอดชีวิต” ซึ่งประยงค์ วนวงศ์ ได้นำแนวคิดนี้มาปฏิบัติเป็นตัวอย่าง โดยเริ่มจัดสร้างพื้นที่สวนยางพาราสวนหนึ่งของตนเองทำเกษตรผสมผสาน เลี้ยงปลาดุกในป่าซึ่งเมื่อนั่นที่เคยไปเห็นมาจากอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยงรากในสวนยางหลังนำน้ำยาลงไประดับลงงานเพื่อเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง

แม้ว่ากกลุ่มจะสามารถบริหารจัดการด้านการแปรรูปและตัดตอนฟอกค้าคนกลางให้น้อยลงได้ แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาด้านการตลาดได้ เพราะเกี่ยวพันกับความผันผวนของตลาดโลก การมีผู้ประกอบการน้อยราย การแทรกแซงขององค์กรยางเพื่อควบคุมปริมาณยาง และการเคลื่อนไหวโดยชุมชนเดียวในการแก้ไขปัญหาทำให้ยังมีอำนาจต่อรองน้อย จนกระทั่งได้ขอสูญเสียต้องขยายปริมาณการผลิตให้มากขึ้นโดยมุ่งเป้าหมายพื้นที่อื่นในลักษณะเครือข่าย ใน พ.ศ. 2529 กลุ่มยางค้อมที่อำเภอพิบูลนกได้ส่งชาวบ้านไปฝึกงานที่ไม่เรียง 5 วัน และตั้งโรงงานใหญ่กว่าที่ไม่เรียงด้วยสมาชิกเริ่มต้นกว่า 80 คน มีระบบที่ดีกว่า และผลิตได้วันละ 5 ตัน

แนวคิดและวุปรวมนี้ยังได้ขยายไปที่ตำบลลึงชันและตำบลสะแก้ว อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอเรียงสระและอำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี รวมถึงการนำไปใช้ดำเนินการรักษาภัยกลางในภาคใต้ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรทำนาความแม่ อำเภอห้วยยอด จังหวัดตาก เข้าปูเข่าย่า กิ่งอำเภอศรีบูรพา จังหวัดพัทลุง และกลุ่มของผู้ใหญ่บวรจัง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ซึ่งเป็นกลุ่มชาวสวนยางคนจีนที่ใช้วัสดุคงสี นอกจากนี้แนวคิดที่จะผลิตและแก้ไขปัญหาของพาราเพื่อเป็นรายได้หลักของครอบครัวเพียงอย่างเดียว ก็ถูกนำมาทบทวนและเปลี่ยนแปลง โดยเริ่มมีการวางแผนที่จะส่งเสริมการทำเกษตรผสมผสานหรือสวนสมรรถนะมากด้วย

งานเครือข่ายเกษตรกรเริ่มขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการสัมมนาที่สถาบันเกษตรกร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีผู้นำชาวบ้านเข้าร่วมประมาณ 60 คน เนื้อหาการสัมมนาถูกตั้งไว้ที่ศึกษาการพัฒนาสังคมไทย ความสำเร็จขององค์กรชาวบ้าน และศักยภาพที่จะรวมตัวกันเป็น

เครือข่าย และมีข้อสรุปร่วมกันว่าองค์กรชาวบ้านท่านนี้ที่ยังพอเป็นความหวังในการปฏิรูปสังคม ทั้งระบบการเมือง ราชการ กฎหมาย เศรษฐกิจ และสังคมโดยรวมได้ ที่ประชุมจึงได้เสนอ ประสบการณ์ของกลุ่มเกษตรกรรมแห่งชีวประสนความสำเร็จในการจัดการยางพารา คือ ตำบลไม่เรียง ตำบลยางค้อม และตำบลสระแก้วเพื่อเรียนรู้ร่วมกัน

ข้อเสนอแนะเป็นทางออกของเกษตรกรชาวสวนยางพาราจากงานสัมมนาในครั้นนี้คือ เกษตรกรต้องมีอาชีพที่หลากหลาย เช่น ทำสวนผลไม้ เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา เป็นต้น ให้มีงานแปรรูปยางพาราของตนเองและพัฒนาให้มีความยืดหยุ่นทางการผลิต เช่น อบแห้ง รมควัน เป็นต้น ให้มีการจัดหาและสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนเพื่อเพิ่มศักยภาพในการผลิต ให้มีการพัฒนาสู่รูปแบบ ความร่วมมือระหว่างกลุ่มเกษตรกรต่างๆ ทั้งระดับหมู่บ้านและตำบลในลักษณะของเครือข่าย และพัฒนาระบบเครือข่ายไปสู่รูปแบบอื่นๆ ที่หลากหลาย หลังจากนั้นที่ประชุมได้เลือกตัวแทน จากกลุ่มต่างๆ เป็นกรรมการจำนวน 12 คน และให้กลับไปเบริฟชาวกับกลุ่มของตนเองว่าจะนำเสนอโครงการเพื่อขยายหรือจัดตั้งโรงงานแปรรูปยางหรือไม่โดยให้รวมรวมโครงการต่างๆ ภายใต้ “โครงการพัฒนาสถาบันเกษตรกรจังหวัดนครศรีธรรมราช”

กลุ่มเกษตรกรเหล่านี้จึงได้เรียนรู้จากการประชุมและการรวมตัวเดือนี้เกี่ยวกับ กำลังการผลิตของสมาชิกกลุ่ม รายรับ รายจ่าย การลงทุน การขาย และรายได้ พัฒนากับการวางแผนการดำเนินงานและงบประมาณอย่างละเอียดในการดำเนินโครงการ โดยไม่มีการติดเทณ หรือเลียนแบบแต่นำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันแล้วกลับไปปรับปรุงของตนเอง ผลปรากฏว่า โครงการนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณทั้งหมด 7 แห่ง รวมเป็นเงิน 22 ล้านบาท ซึ่งขั้นตอน การดำเนินงานมีทั้งการก่อสร้างโรงงานและการเรียนรู้ของผู้นำในเรื่องต่างๆ ได้แก่ การฝึกอบรม และถูกนับวิหารจัดการที่อำนวยนาบน ภารกิจงานเรื่องการจัดการการเงินและทรัพยากรที่ จังหวัดสงขลา และการถูกนับวิหารเรื่องระบบการผลิตในโรงงานยางพาราที่จังหวัดยะลา รวมทั้งการจัด ประชุมประจำเดือนเคลื่อนที่ไปตามพื้นที่โครงการจนครบทั้ง 7 พื้นที่ และได้มีมติร่วมกันเป็น “เครือข่ายยางพารานครศรีธรรมราช”

การวิเคราะห์แก้ไขปัญหากรณีตำบลไม่เรียงจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการสร้างผู้นำและ การรวมตัวกันแก้ไขปัญหาของชาวสวนยางพาราของเกษตรกรรายย่อย รัฐบาลได้นำแนวทางในการจัดตั้งและ บริหารจัดการโรงงานผลิตยางขนาดเล็กระดับชุมชนไปเป็นนโยบายในปีงบประมาณ 2537-2539 ภายใต้ “โครงการพัฒนาการผลิตยางแผ่นผึ้งแห้งและยางแผ่นรมควัน” ด้วยการสนับสนุนให้กลุ่ม ชาวบ้านเนื้พื้นที่ 18 จังหวัดที่ปลูกยางพารามีโรงงานแปรรูปเป็นชุดชุมชนรวมทั้งสิ้น 300 โรงงาน ซึ่งในเวลาต่อมาโรงงานแปรรูปยางพาราจำนวนมากที่รัฐสนับสนุนก็ถูกทิ้งร้าง และมีเพียงส่วนน้อย

ที่ยังสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากความสามารถในการจัดการโรงงานแปรรูป ยางพารากรณ์ได้รับผลไม้เรียงได้พัฒนามากจากการวิเคราะห์และจัดการกันในกลุ่มเด็กๆ แล้ว จึงค่อยๆ ขยายผลเมื่อมีข้อมูลและประสบการณ์ไปทีละขั้นตอน ผ่านการสั่งสม คิดค้น ปรับปรุง แนวคิดและกระบวนการโดยคนในชุมชนและผสมผสานกับองค์ความรู้ภายนอก ยึดหลักการการ พึ่งตนเองทั้งวิธีคิด ทุน และทรัพยากรของชุมชนเป็นอันดับแรก ก่อนท่องค์กรภายนอกทั้งภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนจะแทรกตัวเข้ามา

สำหรับผลการดำเนินงานของกลุ่มในช่วงที่ผ่านมาพบว่าประสบกับภาระการขาดทุนอย่างต่อเนื่อง กลุ่มได้แก้ปัญหาโดยการนำเงินสำรองที่ฝากไว้ในธนาคารพาณิชย์มาทดลองจ่ายซึ่งเพียงพอตัวและได้กำไรใน พ.ศ. 2545 เมื่อจากราคายางพาราสูงขึ้น สำหรับวิธีการบริหารจัดการของกลุ่มในขณะนี้ก็คือ เมื่อสมาชิกมาส่งน้ำยางที่โรงงานในแต่ละวัน ลูกจ้างก็จะรวบรวมน้ำยางทั้งหมดแปรรูปเป็นยางแผ่นรมควัน โดยส่งขายที่ตลาดกลางยางพารานครศรีธรรมราชและตลาดกลางยางพาราหาดใหญ่ เมื่อสิ้นปีก็มีการตรวจสอบบัญชีจากสำนักงานตรวจสอบบัญชีสหกรณ์

ส่วนลูกจ้างในโรงงานแปรรูปยางพาราหากเดิมเป็นคนในชุมชนก็เปลี่ยนมาเป็นลูกจ้างจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากมีความรับผิดชอบและดูแลจัดการได้ง่ายกว่า โดยให้ค่าจ้างเหมาเป็นกิโลแห่ง หากเกิดความเสียหายลูกจ้างก็จะรับผิดชอบเองทั้งหมด ซึ่งในแต่ละปีจะนำผลกำไรส่วนต่างของราคารับซื้อน้ำยางดิบจากเกษตรกรรายย่อยกับการขายยางแผ่นแห่งที่หักค่าแรงและค่าจัดการแล้วของกลุ่มมาจัดสรรวันละ 7 ส่วนที่เหลือก็นำไปพิจารณาตามความเหมาะสมโดยการตกลงร่วมกันในที่ประชุมสำหรับการตั้งงบประมาณในการเรียนรู้ ดูงาน และการทำกิจกรรมของกลุ่ม รวมถึงค่ามาปันกิจของครัวเรือนสมาชิก ศพละ 1,000 บาท (ส้มภาษณ์ ชำนาญ สมแสง. ผู้จัดการโรงงานแปรรูปยางพารา. 6 พฤษภาคม 2546)

นอกจากได้เรียนรู้การทำงานในรูปแบบเครือข่ายจากการเรื่อมโยงกลุ่มยางพารา 11 กลุ่มใน 9 อำเภอซึ่งเป็นสมาชิกของสมาคมชาวสวนยางจังหวัดนครศรีธรรมราชร่วมกันทำโครงการโรงรมยางขนาดเล็ก จนได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างโรงงานแปรรูปยางพาราแล้ว ยังทำให้ได้รู้จักและเรื่อมโยงกับเครือข่ายมีผลและเครือข่ายทำงานด้วย และได้ร่วมตัวกันก่อตั้งเป็น “เครือข่ายมนา” มีการจัดทำแผนพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรร่วมกันเพื่อช่วยเหลือผลักดัน

* ค่าจ้างเหมาเป็นกิโลแห่ง หมายถึง การกำหนดอัตราค่าตอบแทนโดยคำนวณตามจำนวนน้ำหนักยางที่ผ่านขั้นตอนการอบจนแห้งดีแล้ว

ให้แต่ละอาชีพสามารถสร้างความมั่นคงให้กับตนเองและเขื่อมโยงกิจกรรมระหว่างกัน ก่อรากคือ ให้

ชาวสวนยางพารามีงานแปรรูปยางพาราของตนเอง เพื่อแก้ไขปัญหาภาระทางและสร้างอำนาจในการต่อรอง ให้ชาวสวนผลไม้มีห้องเย็นที่สามารถเก็บผลไม้เพื่อยืดระยะเวลาในการเข้าสู่ตลาดให้ชาวนามีเงินสืบสานและได้อบข้าวเพื่อลดปัญหาการเอาเบี้ยบของพ่อค้า และซวยแก้ไขปัญหาข้าวคุณภาพด้วยของชาวนาลุ่มน้ำปากพนัง รวมทั้งจัดสร้างโรงงานแบ่งขันมีนเป็นอุตสาหกรรมของชุมชนเพื่อแปรรูปข้าว

ชุมชนไม่เรียงยังได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชื่อมโยงสู่เครือข่ายข้ามจังหวัด ข้ามภาค และระดับชาติในนามของ “เครือข่ายภูมิปัญญาไทย” โดยมีฐานสมาชิกเครือข่ายองค์กรชาวบ้านจาก 33 จังหวัด ซึ่งจะมีประเด็นที่หลากหลายและผู้รู้เฉพาะเรื่องมากมายให้ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยน เช่น การแพทย์พื้นบ้าน การจัดการป่า การเกษตรผสมผสาน การออมทรัพย์และสวัสดิการ เป็นต้น และยังขยายไปสู่เนื้อหาหรือรูปแบบเครือข่ายอื่นๆ เช่น เครือข่ายสุขภาพชุมชน เป็นต้น ซึ่งผลจากการเรียนรู้ร่วมกันในการทำงานลักษณะเครือข่ายเช่นนี้ ทำให้ภูมิปัญญาของชุมชนถูกหยิบยกขึ้นมาผลิตข้าวและเสริมสร้างความมั่นใจจากชุมชนธรรมเล็กๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนต่างๆ ให้จากการเรียนรู้ในระดับนี้

จากประสบการณ์การทำงานในรูปแบบเครือข่ายทำให้ได้ข้อสรุปว่า ในระดับเครือข่ายควรเน้นกิจกรรมเกี่ยวกับการเรียนรู้ การระดมทุน การแสดงพลัง และการสร้างความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนสินค้า ทรัพยากร และองค์ความรู้เป็นหลัก ส่วนการบริหารจัดการกิจกรรมมีความเหมาะสมสมกับบุรุษของชุมชนที่มีขอบเขตไม่กว้างขวางนัก เนื่องจากสามารถควบคุมดูแลและแก้ไขปัญหาได้คล่องตัวและง่ายกว่า ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียงหันมายึดพื้นที่ตำบลเป็นตัวตั้งในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ประสบการณ์ของกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียงในช่วงตั้งกล่าวจึงเป็นกิจกรรมที่นำไปสู่การเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาพืชเศรษฐกิจ ระบบการผลิต ระบบการจัดการผลผลิต ระบบการตลาด การเชื่อมโยงและทำงานร่วมกันในรูปแบบเครือข่าย และนโยบายการพัฒนาอย่างพราแตร์พบว่า ผลการทำงานที่ผ่านมายังไม่สามารถแก้ไขปัญหาปากท้องและหนี้สินรวมทั้งความไม่แนนอนของอาชีพสวนยางพาราได้ เนื่องจากเป็นปัญหาซึ่งโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่ายและไม่ใช่ชุมชนเป็นผู้กำหนดเพียงอย่างเดียว เครือข่ายชาวสวนยางพาราจึงได้ประสานความร่วมมือกับสำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช สมาคมชาวสวนยางจังหวัดนครศรีธรรมราช และมูลนิธิหมู่บ้าน เปิดเวทีประชุมพิจารณ์ในกลุ่มเกษตรกรสวนยางพาราเพื่อยกร่าง “แผนแม่บทการพัฒนาอย่างพาราไทย” นำเสนอในนามหนองพันธ์

สมาคมชาวสวนยางแห่งประเทศไทยต่อรัฐบาล อันเป็นความหวังในการผลักดันนโยบายสู่การแก้ปัญหายางพาราทั้งระบบ

ข้อเสนอของเกษตรกรชาวสวนยางพาราในขณะนี้คือ ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีราคาไม่แน่นอนและเกษตรกรต้องแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยตนเอง เกษตรกรรายย่อยจึงควรมีการประกอบอาชีพเสริมอย่างอื่นควบคู่กันไปในลักษณะคู่ขนาน (Parallel Run) ไม่ใช้การปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวในพื้นที่ทำกินที่มีอยู่อย่างจำกัด อีกทั้งรัฐควรสนับสนุนให้เกษตรกรเป็นเจ้าของอุตสาหกรรมยางดิบ และให้รายทุนมีบทบาทในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อการส่งออกเป็นหลัก แต่ข้อเสนอของเกษตรกรดังกล่าวข้างต้นก็ไม่สามารถผลักดันให้เป็นแผนระดับชาติด้วยตัวของตน ได้พึ่งพาขบัญญติยุทธศาสตร์ยางพาราไทยที่มาจากฝ่ายนักการเมือง นักวิชาการ และนายทุน

พระราชนบัญญติฉบับดังกล่าวเนี้ยเป็นกฎหมายควบคุมการผลิตยางพาราตั้งแต่พื้นที่การเพาะปลูก การเคลื่อนย้าย และการจัดเก็บภาษีผู้ขอ ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางพาราเสียเบรียบมากขึ้น แม้ว่าบทเรียนการต่อสู้นโยบายระดับชาติจะไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจดังกล่าว แต่เนื่องจากข้อเสนอในครั้งนี้ล้วนเป็นผลมาจากการระดมความคิดเห็นและความต้องการของตัวเกษตรกรเอง ซึ่งมีข้อเสนอหลายประการที่สามารถริเริ่มแก้ไขปัญหาในระดับชุมชนได้

ใน พ.ศ. 2539 กลุ่มแกนนำชาวบ้านที่มีประสบการณ์จาก “กลุ่มเกษตรกรทำสวนไม่เรียง” “เครือข่ายยางพารา” “เครือข่ายยมนา” และ “เครือข่ายภูมิปัญญาไทย” ได้ข้อสรุปว่า ผลของการพัฒนาที่ผ่านมายังไม่สามารถแก้ไขปัญหาปากท้องและหนี้สินได้ จึงมีการปรับตัวครั้งใหม่ ด้วยการก่อตั้ง “ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง” ขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนไปสู่การพึ่งตนเอง ดังที่ ประยงค์ วนวงศ์ ปราษฎาราบบ้านตำบลไม่เรียงได้กล่าวเอาไว้ว่า “ปลูกยางอย่างเดียวพึงยางอย่างเดียวตลอดไปไม่ได้ เพราะเราเกินยางแทนข้าวไม่ได้” ในขณะที่สุจินต์ แจ่มจรัส หนึ่งในสภาก亩นำชุมชนไม่เรียงมองว่า “ช่วงปี 39-40 การแก้ไขปัญหาได้เริ่มต้นจากคนในชุมชนโดยแท้จริงและปลดปล่อยจากการขึ้นนำขององค์กรภายนอก แต่เมื่อแนวคิดจากไม่เรียงถูกขยายไปยังที่อื่นและได้รับการยอมรับ องค์กรภายนอกก็เริ่มแทรกตัวเข้ามาและมีบทบาทกับไม่เรียงในหลายเรื่อง” (สมภาษณ์ สุจินต์ แจ่มจรัส. 30 เมษายน 2546)

การขยายตัวขององค์กรและกระบวนการพัฒนาอย่างชุมชน

1. แผนแม่บทชุมชนพัฒนาอย่างดำเนินไม้เรียง

พัฒนาการของกระบวนการเรียนรู้และการจัดการชุมชนสู่การพัฒนาอย่างดีที่ได้ก่อตัวมาแล้ว คงพอก็จะให้ภาพอย่างคร่าวๆ ของการเริ่มต้น การคลัสเตอร์ การเปลี่ยนแปลง และการขยายตัวของกระบวนการที่เริ่มขึ้นจากการรวมตัวกันของกลุ่มคนเพียงไม่กี่คนตั้งแต่ พ.ศ. 2510 สำหรับประเด็นต่อไปจะอธิบายให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวของตัวองค์กรและกิจกรรมที่ทำให้สามารถขยายผลกระบวนการพัฒนาอย่างชุมชน รวมถึงการขยายแนวคิดนี้สู่พื้นที่อื่นๆ จนทั่วประเทศในเวลาต่อมาด้วยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน

การก้าวเข้าสู่วิถีการปลูกพืชเรืองเดียวด้วยการทำสวนยางพาราของชุมชนไม้เรียง แม้จะกล้ายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรส่วนมากตกอยู่ในวังวนของหนี้สินในเวลาต่อมา แต่การตัดสินใจของชุมชนก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเดือนвольป่าจากภาระคิดวิเคราะห์ เนื่องจากภาระสนับสนุนและการยอมรับของรัฐที่แลกเปลี่ยนด้วยเงื่อนไขทางประการทั้งที่เป็นเจตนาดีและโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม เช่น การสนับสนุนพันธุ์ยางและปุ๋ยแต่ต้องปลูกยางเพียงอย่างเดียว เป็นต้น ล้วนเป็นปัจจัยแรงที่เอื้อให้ชาวบ้านยอมรับการเปลี่ยนแปลงและหันฐานเดิมได้เร็วขึ้น แต่กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเนื่องมาได้เป็นไปอย่างรวดเร็วหากแต่มีลักษณะของการขัดแย้ง គาน หรือปรับปรุงในบางประการ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นช่วงต้น ช่วงกลาง หรือช่วงปลายของกระบวนการตามเหตุการณ์และเงื่อนไขที่เข้ามาเกี่ยวข้อง

ประสบการณ์และบทเรียนด้านการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของชุมชนไม้เรียง รวมทั้งการมีผู้นำชุมชนชาติที่ได้ดูแลและได้เรียนรู้สังคมภายนอกและภายนอกอย่างกว้างขวาง จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวบ้านบางส่วนได้เริ่มตั้งคำถามและร่วมกันแสวงหาทางออก จนกระทั่งได้ข้อสรุปร่วมกันว่า ปัญหาของชาวบ้านคือขาดอำนาจในการจัดการและการต่อรองในทุกขั้นตอน ของกระบวนการผลิต ในกรณีนี้ประยุค รณรงค์ ได้ให้เคราะห์ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น กับชุมชนไม้เรียงให้อย่างつな slik ใจว่า

ในที่สุดเราเก็บมาพบจุดสำคัญที่ทำให้เกษตรกรรมของเราไม่ประสบความสำเร็จ คือ ขาดความรู้ สมัยนี้ไม่เหมือนสมัยก่อน สมัยก่อนเราทำเพื่อกิน แต่สมัยนี้เราต้องทำมาค้าขาย ซึ่งต้องรู้ต้นทุนในการผลิต รู้ค่าใช้จ่ายในการผลิต รู้ราคาขาย รู้กำไร แต่ชาวบ้านไม่มีความรู้เช่นนี้เลย เพราะในหมู่บ้านมีแต่คนไม่มีความรู้ ส่วนคนที่มีความรู้จะไม่กลับหมู่บ้าน เรียนจบแล้วก็ทำงานทำ稼้งนอก คนที่อยู่ในหมู่บ้านคือคนที่ได้รับผลกระทบจากการเกษตรจากพ่อแม่มาทำต่อ เดียววันที่ดิน

มีน้อยແປ່ງໄມ້ໄດ້ແລ້ວ ນາກມືສຸກ 3 ດົນ ຈະດັນໃຫ້ 2 ດົນໄປກໍາທຳກໍາທຳທີ່ອື່ນ ແລ້ວຄົນໜຶ່ງໄວ້ ແລະຄົນທີ່ຮັບມຽດກາທາງເກະຕົວນີ້ເຂັບອົກວ່າໄມ້ຕ້ອງເວີຍນຸບ ປ.6 ກົກຮົດຍາງໄດ້ ແລ້ວຄົນທີ່ໄມ້ມີຄວາມຮູ້ຈະມາພັດຕືສິນຄ້າໄປແປ່ງກັບຕລາດໂລກໄດ້ຢ່າງໄວ

ใน พ.ศ. 2538-2539 ได้เกิดเวทีกกลุ่มป่ายอยของชาวบ้านที่สนใจในการหาข้อมูล และวิเคราะห์ร่วมกันของชาวสวนยางพาราในชุมชนไม่เรียง โดยได้ทำหนังสือขอข้อมูลหนึ่งสิบจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์จำกัดชาว (ธ.ก.ส.) พบว่า ตำบลไม่เรียงมีหนี้สินกับ ธ.ก.ส. กว่า 70 ล้านบาท มีอัตราการเพิ่มขึ้นของหนี้สินปีละประมาณร้อยละ 15 และยังไม่รวมกับหนี้สิน จากเงินทุนอกรอบบบ กลุ่มอคอมทรัพย์ และธนาคารพาณิชย์อื่นๆ ซึ่งประจำค์ รวมวงค์ได้วิเคราะห์ สถานการณ์หนี้สินของชาวบ้านว่า

ในกรณีที่กู้เงิน 100 บาทโดยมีอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน ล้วนเป็นคืนเงินต้น และดอกเบี้ยจำนวน 112 บาท ในเงิน 100 บาทที่ข้าวบ้านกู้มานั้น 40 บาทจะถูกนำมายังเจ้าของในชีวิตประจำวัน และ 60 บาทที่เหลือจึงเอามาไปลงทุน ฉะนั้นในเงิน 60 บาทนั้นต้องลงทุนให้ได้กลับมา 112 บาท ซึ่งเป็นเรื่องยาก

ปัญหาดังกล่าวเนี้ยทำให้ชาวบ้านต้องกู้เงินจากแหล่งทุนอื่นมาชำระบ้าน ในขณะที่การบริหารจัดการของธนาคารโดยส่วนใหญ่ก็มุ่งพิจารณาจากยอดเงินกู้ ความสามารถในการชำระคืน และผลกำไรจากการปล่อยกู้เท่านั้นโดยไม่ได้สนใจจากการแก้ไขปัญหาและผลของการทำกิจกรรมจากภาระกู้ยืมสินเชื่อโดย ชีวะประยงค์ รณรงค์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับโครงการพักชำระหนี้ของเกษตรกรไว้ว่า การที่รัฐบาลนำเงินภาษีของประชาชนมาชำระดอกเบี้ยให้แก่เกษตรกรนั้นไม่เกิดผลประโยชน์ในระยะยาว เพราะพุทธิกรรมของชาวบ้านนี้จะคงอยู่ได้รับการแก้ไขอย่างแท้จริง

จากข้อมูลหนี้สินดังกล่าวจะสังเคราะห์ให้เห็นว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีปัญหาด้านหนี้สินทั้งในและนอกระบบ จึงมีการเสนอแนวคิดที่จะหาทางเพิ่มรายได้แต่พบว่าเป็นไปได้ยาก ประยุกต์ ranong' ได้เสนอวิธีการลดรายจ่ายในครัวเรือนลงซึ่งน่าจะง่ายกว่าการเพิ่มรายได้ แต่ในขณะนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เห็นความสำคัญ จึงมีการจัดเก็บข้อมูลคำให้จ่ายประจำวันของชาวบ้านโดยได้ประสานความร่วมมือไปยังโรงเรียนให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ไปจัดเก็บข้อมูลรายจ่ายทุกอย่างของสมาชิกในครอบครัว เมื่อนำข้อมูลรายจ่ายทั้งหมดมาประมวลเข้าด้วยกันแล้ว จึงจัดประชุมผู้ปกครองเพื่อรับทราบข้อมูลภาพรวมในชุมชน ซึ่งก่อนหน้านี้ชาวบ้านเห็นว่ารายจ่ายดังกล่าวคือเรื่องจำเป็นในเวทีประจำวันที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ข้อมูลที่ชาวบ้านคำนึงถึงในครั้งแรกนั้นเป็นข้อมูลระดับบุคคลและครัวเรือนในแต่ละวันเท่านั้น ทำให้คาดไม่ถูกกับตัวเลขข้อมูลโดยรวมที่มีค่าใช้จ่ายต่อเดือนต่อปีในระดับตำบลที่สูงมาก ทั้งที่ร้อยละ 80 ของค่าใช้จ่ายสามารถผลิต

ขึ้นใช้และปฏิบัติได้จริงในชุมชน เนื่องการณ์ในครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านเกิดมุ่งมองที่เรื่องอย่างในระดับ กว้างขึ้นและยังสามารถสร้างจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาและจัดการหนี้สินได้มากขึ้นด้วย รวมทั้ง ยังได้นำไปสู่การเก็บข้อมูลและสรุปสภาพปัญหาของตำบลไม่เรียง (ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชน ไม่เรียง ม.ป.ป. : 10-11) ได้ดังนี้

1) ปัญหาเยาวชนขาดความรู้ เนื่องจากครอบครัวมีรายได้ต่ำ พ่อแม่ไม่สามารถ ส่งให้ศึกษาต่อในระดับสูงได้ และต้องการให้เข้าวิทยาการทำมาหากินในครอบครัว

2) ปัญหาความยากจนของเกษตรกร เนื่องจากขาดความรู้ในการประกอบอาชีพ การบริหารจัดการ การรักษาสภาพแวดล้อม ที่ดินไม่พอเพียง ขาดเงินทุน ภูมิปัญญาดีกับการผลิต ปีช้างเดียว ลิงแวงดล้อมเสื่อมโทรมและถูกทำลาย และขาดปัจจัยพื้นฐานทางด้านการเกษตร เช่น แหล่งน้ำ ชลประทาน เป็นต้น

3) ปัญหาขาดสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณสำหรับใช้ในการเรียนรู้และ ศึกษาดูงานทั้งภาครัฐและภาคปฏิบัติ

4) ปัญหาขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากองค์กรเปิดให้สมาชิกในชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมตามความสมัครใจ จึงมีคนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมไม่ถึงร้อยละ 50

5) ปัญหาริชิกิติของคนในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่า “ทำแล้วต้อง รวย” ทำให้ไม่สอดคล้องกับแนวทางการพึ่งตนเองหรือเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมุ่งสนับสนุนความ เข้มแข็งขององค์กรชุมชนเพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา การจัดการเรื่องทุน และการจัดการ ผลผลิตทางการเกษตรแทนผู้ค้าคนกลาง

ความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนและเป็นหนี้จึงเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้และการจัดการในชุมชนอย่างเป็นระบบมากขึ้น ผู้นำ และอาสาสมัครจากทุกหมู่บ้านในตำบลไม่เรียงจึงได้ร่วมกันร่างแผนพัฒนาชุมชนขึ้น เพื่อแก้ไข ปัญหาความยากจนและหนี้สินของเกษตรกรตามที่ได้สรุปกันไว้ในช่วงของการจัดทำแผนแม่บท การพัฒนาอย่างพราไท และต้องการให้แผนพัฒนาของชุมชนมีความสอดคล้องและเป็นรากฐาน สำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ^{*} ฉบับนั้น แผนพัฒนาฉบับแรกของชุมชนจึงให้ ความสำคัญด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีกระบวนการจัดทำแผนของชุมชนมีลำดับขั้นตอนดังนี้

* ช่วงการจัดทำแผนพัฒนาของชุมชนไม่เรียงฉบับแรกนี้ตั้งกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ที่เน้นให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาและมีการปรับแผนเพื่อแก้ไข วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2540

แผนภูมิที่ 3 แสดงกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการจัดทำ

“แผนแม่บทชุมชนเพื่อคนของตำบลไม่เรียน”

การเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

เวที 1

1. เก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ได้แก่ ประวัติศาสตร์ชุมชน ข้อมูลภูมิภาพ ข้อมูลประชากร และข้อมูลผู้นำชุมชนจำนวน 30 คน
2. งานต่อเนื่องเรื่องการรวมรวมข้อมูลบัญหา และการสร้างเวทีย่อยในแต่ละชุมชน เพื่อขยายผล และระดมความคิดเห็นเพื่อนำมาเสนอในเวทีครั้งต่อไป

การเก็บข้อมูลปัญหาของชุมชน/เวทีชุมชน

เวที 2

1. ข้อมูลปัญหาและสาเหตุของปัญหาตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และที่จะเกิดขึ้นในอนาคตใกล้ๆ (คาดการณ์) รวมทั้งวิธีการแก้ไขที่ชุมชนเคยใช้
2. งานต่อเนื่องเรื่องการศึกษาดูงานและการสร้างเวทีย่อยในแต่ละชุมชน เพื่อขยายผลและระดมความคิดเห็น

การศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ/เวทีชุมชน

เวที 3

1. รายงานผลการศึกษาดูงาน วิเคราะห์ประสบการณ์ หลักคิด วิธีการ รูปแบบ การจัดการของชุมชนตัวอย่าง และระดมกราโน่ศึกษาดูงานอย่างในชุมชน เช่น หมู่บ้านน้ำ เกษตรผสมผสาน เป็นต้น
2. งานต่อเนื่องเรื่องการศึกษาดูงาน และการสร้างเวทีย่อยในแต่ละชุมชนเพื่อ ขยายผลและระดมความคิดเห็นสำหรับนำเสนอในเวทีครั้งต่อไป

การเก็บข้อมูลศักยภาพของชุมชน/เวทีชุมชน

เวที 4

1. รวบรวมข้อมูลศักยภาพของชุมชน ได้แก่ คน ความรู้ ทรัพยากร เพื่อนำมา วิเคราะห์และระดมความคิดเห็นในการประเมินระดับศักยภาพที่ควรได้รับ การพัฒนา และการสร้างกรอบการจัดทำแผนแม่บทชุมชน
2. งานต่อเนื่องเรื่องการยกตัวอย่างแผนแม่บทชุมชนและการสร้างเวทีย่อย ในแต่ละชุมชน เพื่อขยายผลและระดมความคิดเห็นนำมาเสนอในเวทีครั้งต่อไป

ยกร่างแผนแม่บทชุมชน/ประชาพิจารณ์แผน

เวที 5

1. การนำเสนอแผนงานและโครงการ วิเคราะห์สรุปเป็นแผนแม่บทชุมชน
2. การระดมความคิดเห็นเพื่อพัฒนาองค์กรและการจัดการอย่างต่อเนื่อง หลังเสร็จกระบวนการในการจัดทำแผนแม่บทชุมชน

ข้อมูลและการจัดเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนทำให้ชาวบ้านบางส่วนได้ตระหนักรถึง

ปัญหาของตนเองและชุมชนมากขึ้น เป็นที่น่าสนใจว่าแผนพัฒนาดังกล่าวได้มีการขยายมาให้ตัวอย่างแผนไปสู่การปฏิบัติที่เป็นจริงซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะ กล่าวคือ

1) แผนแม่บทชุมชนพัฒนาองค์ความรู้ที่ได้รับที่ 1 ระหว่างตุลาคม พ.ศ. 2541

ถึงกันยายน พ.ศ. 2545

แผนแม่บทชุมชนพัฒนาองค์ความรู้ “กระบวนการเรียนรู้” ของชุมชน เป็นหลัก กล่าวคือ ก่อนที่สมาชิกจะทำกิจกรรมต้องมีการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติให้เข้าใจอย่างถ่องแท้โดยก่อน เนื่องจากชุมชนเคยมีประสบการณ์ความล้มเหลวที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมตามอย่างกัน หรือทำเพียงเพราเรื่อเจ้าน้ำที่ของรัฐหรือคนภายนอกชุมชนที่เข้ามาส่งเสริมตามน้ำที่ โดยในวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2541 มีการจัดตั้ง “สภาผู้นำชุมชนไม่เรียง” ขึ้น ด้วยการตัดเลือกผู้นำจากทุกหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 5 คน รวมทั้งหมด 40 คน ทำหน้าที่สำรวจ ปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างละเอียดทุกครัวเรือนทุกหมู่บ้าน เพื่อนำมาพิจารณาวางแผนและแผนงานในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้เป็นระบบมากขึ้น ซึ่งได้มีการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติที่มีรายละเอียดและผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน รวมทั้งมีการจัดตั้งระบบการติดตามประเมินผลกิจกรรมที่เกิดขึ้นด้วย เนื่องจากบทเรียนที่ผ่านมาซึ่งให้เห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา ซึ่งแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงมี 3 แนวทาง คือ

1.1) การเรียนรู้ชาพื้นฐาน เพื่อให้คนอ่านออกเขียนได้และมีความรู้ในเรื่องพื้นฐานทั่วไปที่จำเป็นจะต้องรู้

1.2) การเรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการจะรู้และต้องการทำ เนื่องจากในชุมชนไม่เรียงมีหลายสาขาวิชาเช่น จึงแบ่งการเรียนรู้ออกเป็นกลุ่มย่อยเพื่อให้คนในชุมชนสามารถเลือกเรียนได้ตามความสนใจและความต้องการของตนเอง การเรียนรู้ลักษณะนี้มีความเหมาะสมในระดับสมาชิก เพราะเรียนจากการปฏิบัติที่เป็นภูมิรวมในพื้นที่ของตนเอง เป็นการเรียนรู้เรื่องประจักษ์ทั้งที่มีตัวอย่างและการลองผิดลองถูก มีผลงานการปฏิบัติเป็นตัวชี้วัดและหลักประกัน ความสำเร็จ

* ขณะนี้ดำเนินการไม่เรียงแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน ปัจจุบันประกอบ

ด้วย 10 หมู่บ้าน

1.3) การเรียนรู้ในสิ่งที่ควรรู้ การเรียนรู้ลักษณะนี้มีความหมายสมและ

จะเป็นในระดับผู้นำหรือผู้ที่อยากรู้ เนื่องจากการนำชุมชนไปสู่การพัฒนาเองได้นั้นแก่นนำหรือผู้นำชุมชนจำเป็นต้องมีความเข้าใจและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในโลกสังคมสมัยใหม่ของชาวบ้านจึงต้องมีการเรียนรู้ในเรื่องดังกล่าวด้วย โดยทางศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงได้กำหนดเนื้อหาไว้ดังนี้

1.3.1) ด้านเศรษฐกิจ จะต้องรู้ระบบเศรษฐกิจระดับครัวเรือน ชุมชน

จังหวัด ประเทศไทย และโลก

1.3.2) ด้านสังคม จะต้องรู้และเข้าใจในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข

1.3.3) ด้านการเมือง จะต้องรู้และเข้าใจความหมายทางการเมือง ความจำเป็นและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับภารกิจวิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนสิทธิและหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่พึงกระทำ

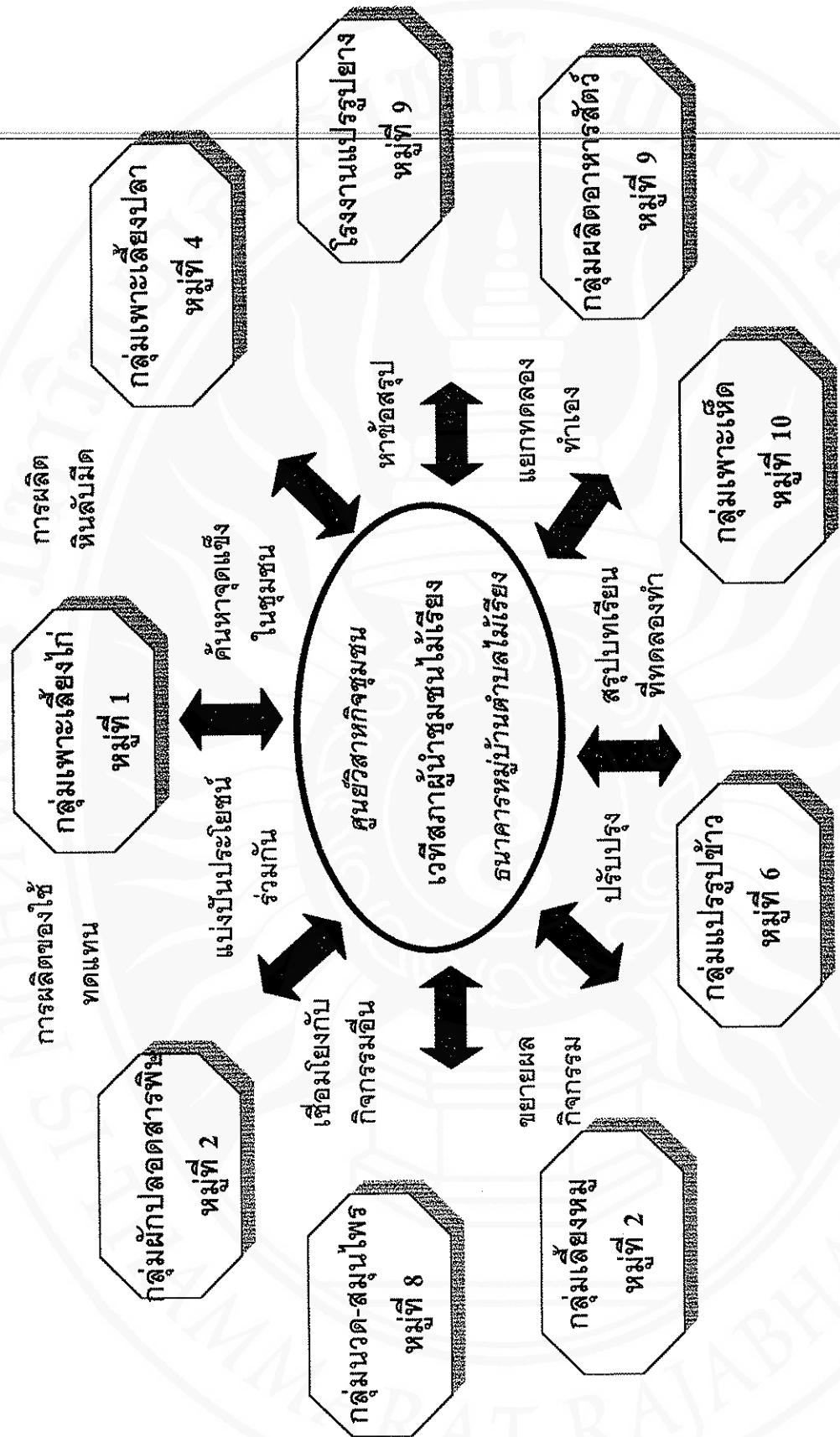
1.3.4) ด้านกฎหมาย จะต้องเรียนรู้กฎหมายที่จำเป็นซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน

1.3.5) ด้านระบบสหกรณ์ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพของสมาชิกในชุมชน

1.3.6) ด้านการบริหารจัดการ เพื่อนำมาใช้ในการวางแผน การปฏิบัติ และการติดตามประเมินผล โดยเริ่มต้นจากครอบครัวด้วยการรู้จักจัดทำแผนงานประกอบอาชีพ และการทำงาน

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2542 มีการจัดตั้ง “ธนาคารหมู่บ้านตำบลไม้เรียง” ขึ้น โดยการเปิดรับสมาชิกทั้งตำบลเข้าร่วมกิจกรรมการออมทรัพย์เพื่อเป็นกองทุนสำหรับสนับสนุนการดำเนินงานของสมาชิก รวมทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและสนับสนุนของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงด้วย ต่อมาใน พ.ศ. 2543 ผลผลิตจากการระดมความคิดในการทำแผนแม่บทชุมชนพื้นตนเองฉบับแรกได้ปรากฏขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในลักษณะของการจัดตั้ง “ศูนย์การเรียนรู้” ที่กระจายไปตามหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลไม้เรียง ซึ่งนอกจากต้องการให้สมาชิกกลุ่มได้เรียนรู้และสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้แล้ว ยังส่งผลให้สมาชิกในชุมชนมีทางเลือกที่หลากหลายมากขึ้น ได้บูรณาการที่ปลดภัยสำหรับสุขภาพ เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจ และสามารถยกระดับองค์ความรู้ในเรื่องนี้ๆ ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

କରୁଣାପାତ୍ରଙ୍କାଳୀନ ପରିବାରରେ ଏହାର ଅଭିଭାବକ ଦେଖିଲାମ ।

สำหรับศูนย์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในตำบลไม่เรียงดังกล่าวข้างต้นเห็นได้ว่า มี การกระจายกิจกรรมออกเป้าหมายพื้นที่ต่างๆ ที่มีผู้รับและส่งผลกระทบที่เหมาะสม โดยแต่ละกิจกรรม มีเป้าหมายในการดำเนินการดังนี้

- 1) ศูนย์การเรียนรู้เรื่องการเพาะเลี้ยงไก่พื้นบ้าน ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 1 บ้านทุ่งใหม่ โดยมุ่งหวังให้สมาชิกได้เรียนรู้เกี่ยวกับการฟัก การให้วัคซีน การเลี้ยงดู การขยายสายพันธุ์ไก่ พื้นบ้านจากสถานที่ต่างๆ จนสามารถได้สายพันธุ์ของห้องถินและตั้งชื่อว่า “ไก่ไม่เรียง”
- 2) ศูนย์การเรียนรู้เรื่องการเพาะเลี้ยงหมู ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 2 บ้านหนองหาด โดยมุ่งหวังให้สมาชิกได้เรียนรู้เกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงหมู รวมทั้งการนำเข้าหมูมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือนและเป็นวัตถุดินในการผลิตปุ๋ยชีวภาพ
- 3) ศูนย์การเรียนรู้เรื่องการเพาะเลี้ยงปลาน้ำจืด ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 บ้าน หาดทรายแก้ว ต้องการให้สมาชิกสามารถผสมเทียม ขยายพันธุ์ และเลี้ยงปลาน้ำจืดได้เอง
- 4) ศูนย์การเรียนรู้เรื่องการแปรรูปข้าวเป็นข้าวกล้องและเป็นข้าวมันจีน ตั้งอยู่ ในหมู่ที่ 6 บ้านกันตะ มีเป้าหมายในการผลิตและจัดการข้าวเพื่อลดภาระนำเข้าจากนอกหมู่บ้าน อย่างน้อยปีละ 3 ล้านบาท นอกจากได้เรียนรู้ด้านการบริหารจัดการแล้วยังรวมถึงคนในหมู่บ้านและ ลูกค้าได้ซื้อข้าวปลดสารเคมีมาบริโภคด้วย
- 5) ศูนย์การเรียนรู้เรื่องการแพทย์แผนไทย ตั้งอยู่ที่สถานีอนามัยบ้านท่านพอ หมู่ที่ 3 โดยเริ่มต้นจากหมู่พื้นบ้านจำนวน 4 คน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านการต่อกระดูก 1 คน ด้านนวดแผนโบราณ 1 คน และหมอยาสมุนไพร 2 คน เพื่อให้บริการด้านการนวดแผนไทยและการผลิตยาสมุนไพร
- 6) ศูนย์การเรียนรู้เรื่องการปลูกผักปลดสารพิษ ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 2 บ้าน หนองหาด โดยมุ่งหวังให้สมาชิกได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรแบบไร้สารเคมีเพื่อรักษาสมดุลของ ผึ้งเวเดล้อมและผลผลิตที่เสริมสร้างสุขภาพ ด้วยการเรียนรู้และคิดค้นวิธีการหรือสูตรจากวัสดุที่ หาได้ในหมู่บ้านทั้งเรื่องการปลูกผัก การผลิตปุ๋ย และสารไอล์เมล์ชีวภาพ
- 7) ศูนย์การเรียนรู้เรื่องการผสมอาหารสัตว์ ตั้งอยู่บ้านครอบไม้แดง หมู่ที่ 9 เพื่อรองรับและลดต้นทุนสมาชิกกลุ่มอาชีพอื่นที่เลี้ยงสัตว์โดยการใช้วัตถุดินที่มีอยู่ในห้องถิน
- 8) ศูนย์การเรียนรู้เรื่องการเพาะ Heidi ด้วยชีล์ดอยยางพารา ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 10 บ้านควนนนท์ โดยมุ่งหวังให้สมาชิกสามารถนำเอาวัตถุดินในห้องถินคือ ชีล์ดอยยางพารามาใช้ให้ กีดประโยชน์

9) ศูนย์การเรียนรู้ในการประชุมฝึกอบรม แลกเปลี่ยน และประสานงานของชุมชน ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 9 บ้านต่ออกริมแม่น้ำ

นอกจากกิจกรรมศูนย์การเรียนรู้ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ยังมีการลงเสริมและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการผลิตของใช้เพื่อทดแทนการซื้อสินค้าจากภายนอกชุมชนด้วย เช่น น้ำยาล้างจาน ยาสระผม ผงซักฟอก น้ำยาปรับผ้านุ่ม เป็นต้น ซึ่งในกิจกรรมนี้จะสามารถช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือนได้อีกด้วยนั่นเอง สำหรับวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตนอกจากมีอยู่ในชุมชนแล้วยังต้องจัดหาหรือจัดซื้อมาจากภายนอกด้วย มีการนำความรู้นี้ออกสาธิตทดลองทำในแต่ละหมู่บ้านเนื่องจากต้องการให้ผู้ที่สนใจทราบถึงกระบวนการผลิต รู้ดีทั้งทุน และการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งวิธีการนี้ทำให้ชาวบ้านยอมรับผลิตภัณฑ์ที่ได้ร่วมกันทดลองทำ แต่บางคนก็ไม่มีเวลาที่จะผลิตของใช้เหล่านี้ได้จึงเป็นช่องทางในการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนที่เป็นผู้ผลิต เช่น ในกรณีของกลุ่มผู้สูงอายุได้แสดงความไม่พอใจที่มีการเผยแพร่ความรู้นี้ในช่วงแรก เพราะเข้าใจว่าเป็นการตัดโอกาสทางกลุ่มที่กำลังคิดจะลงทุนเพื่อผลิตขายสมาชิกในชุมชน เป็นต้น

กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ยังได้ขยายไปสู่ระดับบุคคลที่สนใจและเห็นช่องทางการสร้างรายได้ในระดับครัวเรือน ทำให้คุณภาพของผลิตภัณฑ์แตกต่างกันออกไปตามภูมิปัญญาในการผลิตแพลงของผู้ผลิตแต่ละราย รวมทั้งนำเสนอสู่การคิดค้นเทคนิคหรือประเภทของผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากขึ้น เช่น น้ำมันบำรุงผิว น้ำมันสมุนไพร หินลับมีดไม้เรียง เป็นต้น โดยได้ผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่เดิมเข้าไปด้วย ผลงานกลุ่มนี้ได้ปรับเปลี่ยนหน้าที่จากการเผยแพร่ความรู้ในช่วงแรกมาเป็นการพัฒนาเทคนิคความรู้ หรือจัดหาวัตถุดิบจากภายนอกเข้ามาร่วมมือกันและกัน ให้แก่ผู้ที่สนใจในช่วงหลัง

2) แผนแม่บทชุมชนพื้นตนของตำบลไม้เรียงฉบับที่ 2 ระหว่างตุลาคม พ.ศ. 2545 ถึงกันยายน พ.ศ. 2549

แผนในระยะที่สองเน้น “ระบบการจัดการ” หรือ “วิสาหกิจชุมชน” กล่าวคือ

* วิสาหกิจชุมชน คือ กระบวนการประกอบการโดยชุมชนที่มีสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต การค้า และการเงิน และต้องการใช้ปัจจัยการผลิตนี้ให้เกิดดอกออกผลทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ด้านเศรษฐกิจคือการสร้างรายได้และอาชีพ ด้านสังคมคือการยึดโยงร้อยรัดความเป็นครอบครัวและชุมชนให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ แบ่งทุกชีวิตร่วมกันและกัน โดยผ่านกระบวนการประกอบการของชุมชน (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ 2545 : 38-39)

ให้คนในชุมชนมีความมั่นใจในการพัฒนาตนเอง มีทางเลือกในการประกอบอาชีพ และสามารถเพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากรและผลผลิตในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพอันเป็นแนวทางนำไปสู่การพึ่งตนเอง โดยได้กำหนดวิสัยทัศน์ชุมชนไว้ว่า “ประชากรอยู่ดีกินดี มีคุณธรรม มีคุณภาพ พร้อมดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของความเป็นชนบท สังคมเอื้ออาทร องค์กรชุมชนเข้มแข็ง เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีอาชีพมั่นคง เกษตรกรรมยั่งยืนภายใต้เศรษฐกิจพอเพียง และสิ่งแวดล้อมที่สมดุล” ซึ่งกำหนดเป็นยุทธศาสตร์และการกิจในการพัฒนาชุมชน (ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง ม.ป.ป. : 1-4) ไว้ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงยุทธศาสตร์และการกิจในการพัฒนาชุมชนของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง

ยุทธศาสตร์	การกิจ
1. ยุทธศาสตร์การเรียนรู้	1. พัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนให้อยู่ในระดับการกินดีอยู่ดีมีความสุข
2. ยุทธศาสตร์การพึ่งตนเอง	2. พัฒนาด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ของประชาชน
3. ยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากร	3. พัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสุขภาพและสุขา
4. ยุทธศาสตร์การดูแลสุขภาพและ การพัฒนาจิตใจ	4. พัฒนาอาชีพให้มั่นคงด้วยเกษตรกรรมยั่งยืนภายใต้เศรษฐกิจพอเพียง
5. ยุทธศาสตร์การพัฒนาประสิทธิภาพ ขององค์กร	5. พัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง 6. เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้รอบด้านอย่างต่อเนื่อง ตลอดไป

เมื่อพิจารณาจากกระบวนการดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเห็นได้ว่า แม้การกำหนดแผนดังกล่าวจะเริ่มต้นจากการค้นหาปัญหาและกำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา แต่ก็ไม่ได้ละเลยการคาดหวังผลในระยะยาวด้วย ประเด็นที่เป็นข้อสังเกตคือ แผนดังกล่าวเป็นการมุ่งแก้ปัญหามากกว่าการป้องกันปัญหา เนื่องจากข้อสรุปของปัญหาที่ได้ก็คือ ปัญหานี้ลินปัญหาค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารและยารักษาโรคที่สูง ปัญหาการมีรายได้ทางเดียวจากอาชีพสวนยางพารา และปัญหาที่ดินซึ่งมีอยู่จำกัดแต่กลับไม่ได้ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในขณะที่ประชากรเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการแก้ปัญหาของชุมชนไม้เรียงที่กำหนดไว้จึงได้แก่ เกษตรกรรมสามารถมีรายได้หลายทางโดยไม่ต้องพึ่งพาการทำสวนยางพาราเพียงอย่างเดียว ไม่จำเป็นต้องเพิ่มรายได้แต่

สามารถดค่าใช้จ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าอาหารและค่ายาภัณฑ์ฯ ได้บินไปพื้นที่และสัตว์ที่

ปลอดสารพิษ และให้พื้นที่ทำการที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด โดยแผนแม่บทุกชนพื้นที่นอง
คำบลไม่เรียงในระยะที่สองมีการเปลี่ยนผู้ทดสอบและภารกิจไปสู่แผนการปฏิบัติดังนี้

2.1) แผนพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ประกอบด้วย

2.1.1) โครงการขยายพันธุ์ไม้ทั้งไม้ป่า ไม้สมุนไพร และไม้เศรษฐกิจ

ได้แก่ กิจกรรมเวื่อนเพาะชำกล้าไม้และสารานุกรมพันธุ์รวมพืช กิจกรรมการเลี้ยงสัตว์และการ
เลี้ยงปลาในสวน และกิจกรรมสวนสมรรถแบบประยุกต์

2.1.2) โครงการปลูกพืชผักไม้ปลอดสารพิษ ได้แก่ กิจกรรมการ
ผลิตน้ำสกัดศีวภาพ กิจกรรมการผลิตปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์ และกิจกรรมการฝึกอบรมเกษตรกร

2.2) แผนการจัดการผลผลิตหรือวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย

2.2.1) โครงการเปรรูปผลผลิต ได้แก่ กิจกรรมโรงงานแปรรูปผลไม้
กิจกรรมโรงงานผลิตภัณฑ์จากยางพารา และกิจกรรมโรงงานแปรรูปเนื้อสัตว์

2.2.2) โครงการห้องเย็นเก็บพืชผักและผลไม้ ได้แก่ กิจกรรมการ
ฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคุณภาพผลผลิต และกิจกรรมการจัดการด้านการตลาดชุมชน

2.3) แผนพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย

2.3.1) โครงการเปรรูปข้าว ได้แก่ กิจกรรมโรงงานสีข้าวเพื่อผลิตข้าวขาว
และข้าวกล้อง และกิจกรรมการผลิตเส้นขนมจีนและขนมจากข้าว

2.3.2) โครงการผลิตของใช้เพื่อทดแทนการนำเข้า ได้แก่ กิจกรรมการ
ผลิตหินสับมีด กิจกรรมการตัดเย็บเสื้อผ้า กิจกรรมการผลิตอาหารสัตว์ และกิจกรรมการผลิตยา
สมุนไพร น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า สบู่เหลว และยาสีฟัน

2.3.3) โครงการอาหารชุมชน ได้แก่ กิจกรรมโรงงานน้ำปลา กิจกรรม
โรงงานน้ำดื่ม กิจกรรมการเพาะ Heidi ด้วยรากเดือยยางพารา และกิจกรรมร้านค้าชุมชนประจำหมู่บ้าน

2.4) แผนพัฒนาทุนและหนี้ ประกอบด้วย

2.4.1) โครงการกองทุนชุมชน ได้แก่ กิจกรรมกลุ่มคอมทรัพย์
กิจกรรมกลุ่มนักการหมู่บ้าน กิจกรรมกองทุนสวัสดิการ กิจกรรมกองทุนสุขภาพ และกิจกรรม
กองทุนหมู่บ้าน

2.4.2) โครงการฟื้นฟูเกษตรกรหลังการพักชำระหนี้ของ อ.ก.ส. ได้แก่
กิจกรรมการพัฒนาอาชีพเสริม กิจกรรมการออมทรัพย์ และกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน

2.5) แผนพัฒนาการท่องเที่ยว ประกอบด้วย

2.5.1) โครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ กิจกรรมการอนุรักษ์

ธรรมชาติป่าภูเขาศูนย์ และกิจกรรมการจัดอุทยานประวัติศาสตร์เหตุการณ์ปี 2512-2522

2.5.2) โครงการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวิถีชีวิตชุมชนต้นแบบ ได้แก่ กิจกรรมการท่องเที่ยวและซื้อผลไม้ตามฤดูกาล และกิจกรรมแยกพักตามบ้านในชุมชนเพื่อศึกษาวิถีชีวิตประจำวัน

2.6) แผนพัฒนาด้านสุขภาพ ได้แก่ โครงการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรเพื่อสุขภาพซึ่งประกอบด้วย กิจกรรมการนวดแผนไทย การอบ และการประกอบ กิจกรรมการลงเสริมการปลูกพืชสมุนไพร กิจกรรมการแปลงแปลงการผลิตยาสมุนไพร และกิจกรรมการฝึกอบรมเรื่องสมุนไพร

2.7) แผนพัฒนาจิตใจ ประกอบด้วย

2.7.1) โครงการลานวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ กิจกรรมการพื้นฟูอนุรักษ์ และถ่ายทอดศิลปะพื้นบ้านประเพณีในราหี และกิจกรรมระหว่างผู้สูงอายุและเยาวชนในชุมชน

2.7.2) โครงการงานประเพณีท้องถิ่น ได้แก่ กิจกรรมงานเดือนธันวาคม และกิจกรรมงานขี้กพระ

2.8) แผนพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย

2.8.1) โครงการสภากู้นำชุมชนไม้เรียง ได้แก่ กิจกรรมการสัมมนาเริงปฏิบัติการ กิจกรรมการศึกษาดูงานตามแผนงาน และกิจกรรมสร้างและพัฒนาอัตลักษณ์บ้านชุมชน

2.8.2) โครงการศูนย์ฝึกอบรมประจำหมู่บ้าน ได้แก่ กิจกรรมฝึกอบรมอาชีพเสริม กิจกรรมศูนย์ข้อมูลประจำหมู่บ้าน และกิจกรรมสร้างและพัฒนาอิทธิพลชุมชน

2.8.3) โครงการมหาวิทยาลัยธรรมชาติ ได้แก่ กิจกรรมการจัดการศึกษาตามชั้นอายุตัว กิจกรรมการร่วมจัดการศึกษานอกระบบ และกิจกรรมการร่วมสร้างหลักสูตรท้องถิ่น

2.8.4) โครงการศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ ศูนย์ประสานงานชุมชน ศูนย์ข้อมูลตำบล ศูนย์อินเตอร์เน็ต (Internet) ชุมชน และศูนย์วิทยุชุมชน

แผนแม่บทชุมชนฉบับที่สองจึงเป็นผลของการต่อเนื่องในกิจกรรมที่ปรากฏอยู่ในแผนแม่บทชุมชนฉบับแรก กล่าวคือ หลังจากที่ได้มีการทดลองและเรียนรู้ในลักษณะของ “ศูนย์การเรียนรู้” แล้วก็นำมาสู่การจัดการในรูปของวิสาหกิจชุมชน แต่ด้วยเงื่อนไขทางเวลาที่

เพิ่งจะดำเนินการไปไม่ถึงหนึ่งปีทำให้ไม่เห็นความก้าวหน้าของระบบการจัดการมากนัก รวมทั้ง

ในบางกิจกรรมก็ยังไม่ได้ดำเนินงาน หรือเพียงเริ่มต้น หรืออยู่ระหว่างการดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม แผนแม่บทชุมชนพึงตนเองก็สามารถใช้เป็นสื่อหรือเครื่องมือในการปรับตัวของชุมชนท่ามกลาง การเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นระบบหรืออย่างมีการเตรียมการ และยังเป็นการลดความเสี่ยงก่อน จะนำไปสู่การขยายผลเป็นวิสาหกิจชุมชนได้ด้วย

นอกจากนี้ยังมีแผนงานด้านอื่นๆ ที่กำลังอยู่ระหว่างการดำเนินการและการประสานความร่วมมือกันของคุกภายนอกอยู่หลายกิจกรรม ได้แก่ การจัดทำหลักสูตรสนับสนุน ท้องถิ่นร่วมกับมหาวิทยาลัยรามคำแหง การจัดตั้งศูนย์วิสาหกิจชุมชน และการขยายผลจากศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตรระดับหมู่บ้านสู่การจัดตั้งสปาเกษตรกรไม้เรียง รวมทั้งการเปิดโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริที่ร่วมกับสำนักงานเกษตรอำเภอจังหวัด ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนที่มีสวนมีบุญคุด สวนทุเรียน หรืออื่นๆ มาร่วมเรียนรู้เทคนิควิชาการต่างๆ สำหรับนำไปใช้ในการดูแลรักษาผลผลิตของตนเอง ซึ่งได้รับความสนใจจากชาวบ้านเป็นจำนวนมาก และเกินจากเป้าหมายที่วางไว้ ทั้งยังเป็นกิจกรรมที่สร้างความตื่นตัวให้กับสมาชิกในชุมชนได้มากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ที่มีอยู่

กระบวนการพึงตนของชุมชนไม่เรียงเห็นได้ว่า เกิดขึ้นจากการปฏิรูปอาหารรือกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2510 ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับองค์กรภายนอกทั้งองค์กรของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทำ “แผนแม่บทชุมชนพึงตนเอง ตำบลไม้เรียง” ขึ้นในช่วงหลัง ซึ่งทำให้การแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น กระบวนการที่เกิดขึ้นเหล่านี้ย่อมมีอิทธิพลให้ว่า ผู้นำชุมชนต้องรับ “ประยุทธ์ รณรงค์” คือปัจจัยและตัวแปรสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการในฐานะนักบริหารมีภาวะความเป็นครูและ

* ปัจจุบันมีโครงการความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยรามคำแหงและเทศบาลตำบลไม้เรียงในโครงการหลักสูตรการเมืองการปกครองท้องถิ่น ได้แก่ หลักสูตรผู้นำท้องถิ่น หลักสูตรนักบริหารท้องถิ่น และหลักสูตรการเมืองท้องถิ่น ซึ่งเป็นหลักสูตรปกติของมหาวิทยาลัยแต่เลือกให้ สอดคล้องกับท้องถิ่น และขณะนี้กำลังขยายหลักสูตรที่สืบทอด “หลักสูตรสนับสนุนวิชาการท้องถิ่น” ที่ร่วมมือกันระหว่างศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงและมหาวิทยาลัย โดยต้องการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตให้แก่เยาวชนที่ไม่สามารถเรียนต่อระดับปริญญาตรีได้ เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ดินให้เต็มรูปแบบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคนิควิทยาการสมัยใหม่ที่เหมาะสม ซึ่งเป็นโครงการหนึ่งในแผนแม่บทชุมชนคือ “มหาวิทยาลัยธรรมชาติ”

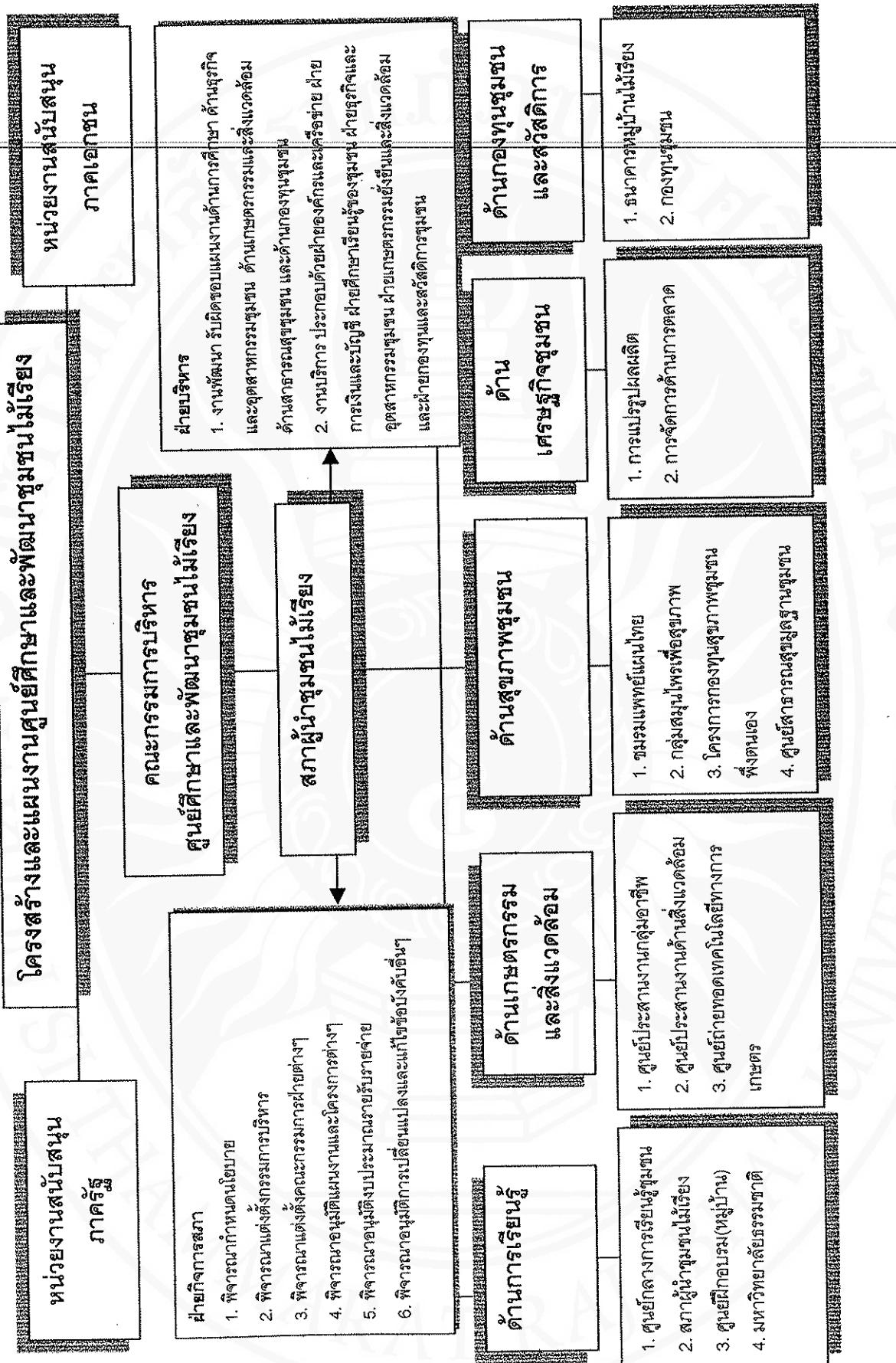
ผู้นำที่เข้มแข็งมาตลอดระยะเวลาขัยนาน หรืออาจกล่าวให้ชัดลงไปได้อีกว่า ถ้าไม่มีประยุกต์ วนวงศ์ เป็นพังปืจจัยและตัวแปรที่สำคัญแล้ว ในวันนี้ซึ่งของ “ไม่เรียง” ชุมชนเล็กๆ แห่งหนึ่งในสังคมไทยอาจจะยังไม่เป็นที่รู้จักหรือได้รับการยอมรับในระดับประเทศ

2. รูปแบบและกระบวนการพัฒนาของชุมชน

จากการวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการพัฒนาของในตำบลนี้เรียงเมื่อประมาณ 30 กว่าปีที่แล้วจนมาถึงวันนี้เห็นได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในหลายๆ ด้านกับชาวบ้านและชุมชน สิ่งหนึ่งที่นี่ไม่เพ้นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็คือ “อุดมการณ์” ซึ่งเป็นเหมือนพลังผลักดันเบื้องหลัง ที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงมีลักษณะเป็นพลวัต ภาพประกายที่เห็นในอาคารศูนย์ประสานงานที่ตั้งอยู่ ในหมู่ที่ 9 บ้านตรอกไม้แดงก็มีข้อความที่เน้นย้ำวิธีคิดดังกล่าวไว้ด้วยว่า “การพัฒนาของคือวิถีทาง เดียวเท่านั้นที่จะทำให้ตัวเราและชุมชนของเราอยู่รอดได้อย่างยั่งยืนตลอดไป” หรือแม้แต่ในช่วง เดิมดันของชาวบูกเบิกสร้างกลุ่มและเครือข่ายนี้ข้อความที่ประยุกต์ วนวงศ์ย้ำอยู่เสมอ ก็คือ “ให้ คนได้เรียนรู้ เกิดปัญญา และเน้นการพัฒนาให้มากที่สุด” ในขณะที่ผู้นำบางคนในส่วนผู้นำ ชุมชนไม่เรียงเห็นว่า การจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำที่ทำงานด้วยกัน หรือชาวบ้าน หรือองค์กร ภายนอกก็ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าอุดมการณ์ที่ถูกนำมาถกเถียงกัน

ภาวะการขยายตัวของกระบวนการเรียนรู้และการจัดการชุมชนสู่การพัฒนาใน ชุมชนไม่เรียงจะทำงานผ่านผู้นำคือ ประยุกต์ วนวงศ์ มาโดยตลอด ในช่วงหลังๆ ก็มีสมาชิกใน กลุ่มบางคนได้ออกไปเรียนรู้และสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกมากขึ้น ประกายการณ์ซึ่งให้เห็นว่า ผู้นำถูกใช้เป็นข้อต่อสำคัญในการเชื่อมต่อความรู้และกระบวนการต่างๆ จากภายนอกชุมชน หรือมา ในขณะที่ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ของชุมชนในบางด้านหยุดนิ่ง หรือมีการเปลี่ยนแปลง ไป หรือขาดความต่อเนื่อง เช่น การแลกเปลี่ยนงานหรือผลผลิต การตีความด้านคุณค่า เป็นต้น โดยที่ชาวบ้านในตำบลไม่เรียงเองก็มีเหตุจุใจหรือภาวะจำยอมที่ต้องหันไปพึ่งพิงเทคโนโลยี ความรู้ วัฒนธรรม พิณทุน และตลาดซึ่งถูกกำหนดจากภายนอกชุมชนมากขึ้น “ศูนย์ศึกษาและพัฒนา ชุมชนไม่เรียง” จึงทำหน้าที่ในการเสนอทางเลือกให้ชาวบ้านได้พัฒนาอย่างให้เงื่อนไขของท้องถิ่น อีกทั้งต้องการส่งเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กรชาวบ้านผ่านกลยุทธ์การจัดตั้งเครือข่ายโดยมี ชาวบ้านเข้าร่วมกระบวนการอยู่ในกลุ่มต่างๆ ทั้งหมด 14 กลุ่ม อันจะนำมาซึ่งกระบวนการเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ องค์ความรู้ และทรัพยากร่วมกัน โดยมีกระบวนการจัดการ องค์กรของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงดังแผนภูมิข้างล่างนี้

၅ နှစ်ပြောအရ

สำหรับรูปแบบการบริหารจัดการของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงดังกล่าว

จากต้นเห็นได้ว่า มีความใกล้เคียงกับโครงสร้างขององค์กรบริหารส่วนตำบลที่แยกออกเป็นสองส่วนเข่นเดียวกันคือ ฝ่ายบริหารและฝ่ายกิจการสปา แต่ลักษณะการบริหารจัดการกลับมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงเป็นความสัมพันธ์ ในรูปแบบของเครือข่ายที่ให้กลุ่มกิจกรรมอยู่บริหารจัดการกันเองโดยอิสระซึ่งไม่เกี่ยวกัน “อำนาจ ก้าวไปครอง” แต่เกี่ยวกับ “วิธีคิด วิถีชีวิต และการทำหากิน” โดยเริ่มต้นจากแกนนำในชุมชนที่มีความสนใจและสมัครใจในการทำงานร่วมกัน ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่ได้มุ่งการสร้างทีมงานในเชิงปริมาณแต่เน้นคนหรือกลุ่มคนที่จะแข็งแกร่งในการเปลี่ยนแปลงอย่างมีการเตรียมการ “สปา ผู้นำชุมชนไม่เรียง” จึงเป็นแกนนำแห่งการเปลี่ยนแปลง (Change Agents) ที่ถูกออกแบบขึ้นจาก การรวมกันของตัวแทนแต่ละหมู่บ้าน สภาผู้นำชุมชนไม่เรียงได้รวมตัวกันขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ สำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ของคนในห้องถิ่น รวมทั้งนำเอาประชญาติชาวบ้านสาขาต่างๆ ที่มีอยู่อย่างจำกัดมาใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับความเป็นอยู่ของคนในชุมชน
- 2) เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลที่รวบรวมปัญหาและความต้องการของคนในทุกครัวเรือน ทุกหมู่บ้านมาร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา วางแผนแก้ปัญหา และพัฒนาในส่วนที่ชุมชนสามารถทำได้เอง รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ช่วยดำเนินการในส่วนที่เกินความสามารถ ของชุมชน
- 3) เป็นศูนย์ประสานงานเพื่อเชื่อมโยงหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กร เครือข่ายชาวบ้านอย่างเป็นระบบ

แม้ว่าตำบลไม่เรียงจะมีการแบ่งพื้นที่ทางการปกครองใหม่ออกเป็น 10 หมู่บ้าน จากเดิม 8 หมู่บ้าน แต่ก็ไม่ได้ส่งผลในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างหรือการสร้างราษฎรผู้นำมาเพิ่มเติม ด้วยเห็นว่าสังคมมีตัวแทนที่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบลอยู่แล้ว สรวนภาระหรือบทบาทอาจจะหนักเบา แตกต่างกันไปตามความสามารถ ความถนัด และความตั้งใจของแต่ละบุคคล มีบ้างเข่นกันที่เห็นว่าควรจะมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดองค์กรใหม่ และบ้างก็กล่าวว่ารูปแบบปัจจุบันมี ความเหมาะสมอยู่แล้ว ทั้งนี้เกือบทุกคนให้คำตอบในลักษณะเดียวกันว่า การทำงานขององค์กร ไม่ได้ยึดติดอยู่กับประชญาติชาวบ้านอย่างประยงค์ รณรงค์ จนขาดไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำหลาย คนได้ผ่านการเรียนรู้และการฝึกอบรมมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน แต่หากผู้นำของเขากลับอยู่กี ช่วยสร้างความมั่นใจได้มากขึ้น แต่ก็ยอมรับว่าคนที่ขึ้นมาปรับผิดชอบแทนหรือเป็นหลักได้ในขณะนี้

อาจมีอยู่เพียง 3-4 คนเท่านั้น ซึ่งคำอธิบายนี้ก็สอดคล้องกับที่ประยงค์ รณรงค์กล่าวไว้ว่า “ผู้คนด้วยความตั้งใจ แต่ขาดความรู้ทางด้านนี้ให้คนอื่นทำ แต่คนที่ทำจริงคือทีมงานที่อยู่ในพื้นที่ อย่างไร อะไรในพื้นที่ก็ต้องถูกพากษา หรือพากษามาบีรักษา จุดสำคัญก็คือ เราต้องเร่งพัฒนาคนโดยเฉพาะการสร้างผู้นำ”

การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่ใช่เรื่องที่เป็นผลผลิตจากแผนแม่บทชุมชน แต่คงให้เห็นถึงการนำอาชญากรรมและผู้ร้ายในชุมชนแต่ละเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภารกิจชีวิตของชาวบ้าน เช่น ผู้ร้ายเรื่องการบริหารจัดการโรงสีข้าว ผู้ร้ายเรื่องการต่อกระดูก การนวด และยาสมุนไพร ผู้ร้ายเรื่องการเพาะเลี้ยงไก่ที่มีประสบการณ์จากการเป็นลูกจ้างในบริษัทเอกชน ผู้ร้ายเรื่องการเพาะเลี้ยงหมู เป็นต้น anyak กระบวนการดังนี้จะมีผลกระทบต่อการดำเนินการในชุมชนด้วยการรวมตัวเป็น “กลุ่มกิจกรรม” ที่เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ นอกจากการนำอาชญาชาวบ้านและภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาส่งเสริมในลักษณะกลุ่มกิจกรรมแล้ว ยังได้ประสานความรู้ที่เป็นเทคนิควิทยาการจากภายนอกชุมชนทั้งสถาบันวิชาการ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรอิสระ 槃ารช์ชาวบ้าน และเครือข่ายองค์กรชาวบ้านร่วมด้วย เช่น การเพาะเห็ด การทำน้ำสกัดชีวภาพ การแปรรูปอาหารสัตว์ การนวดแผนไทย การเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์ปลาน้ำจืด เป็นต้น รวมทั้งเทคโนโลยีจากภายนอกที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ในกระบวนการผลิตของกิจกรรมต่างๆ ด้วย เช่น เครื่องสีข้าว เครื่องแปรรูปและผสมอาหารสัตว์ เป็นต้น การเข้มข้นกับสังคมหรือองค์กรภายนอกชุมชนนอกจะเป็นลักษณะของการเรียนรู้ด้วยการรับเอาเทคนิควิทยาการหรือ องค์ความรู้ต่างๆ แล้ว ยังมีความสำคัญในด้านการรับเงินทุนหรือการสนับสนุนทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ ด้วย ซึ่งทั้งสองประการตั้งกล่าวมีความสำคัญและสัมพันธ์ในระดับที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน อาทิ

- 1) การรู้ยื่มเงินทุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อนำมาทำกิจกรรมในงานผลิตปุ๋ยชีวภาพ รวมทั้งได้เชิญประยงค์ รณรงค์ เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการประสานงาน การพัฒนาองค์กรชุมชน
- 2) การสนับสนุนงบประมาณแบบให้เปล่าของสำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ธนาคารออมสิน ในการดำเนินกิจกรรมศูนย์การเรียนรู้ และการเชิญประยงค์ รณรงค์ เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม
- 3) การสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาความรู้ด้านแพทย์แผนไทยและการกระจายความรู้สู่เยาวชนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 35 คน และผู้สนใจจำนวน 15 คน ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

4) การสนับสนุนงบประมาณผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการในลักษณะของโครงการ

นำร่องเพื่อทดลองปฏิบัติการเป็นครอบครัวสร้างสุขภาพ 90 ครอบครัว ของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

5) การสนับสนุนงบประมาณของสำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติในการพัฒนาผู้นำศูนย์การเรียนรู้ควบคู่ไปกับการถ่ายทอดความรู้สู่เด็กนักเรียนในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในตำบลทั้งหมด 5 โรง โรงเรียนละ 5 คน

6) การสนับสนุนงบประมาณของรัฐผ่านโครงการบกรด้านเศรษฐกิจชุมชนในการจัดสร้างโรงงานน้ำดื่มของชุมชน

7) การสนับสนุนงบประมาณในการทำกิจกรรมโรงเรือนเพาะชำกล้าไม้ฝ่านกลุ่มเกษตรกรรมเพื่อสิ่งแวดล้อมของสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม กลุ่มกิจกรรมย่อยต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งหมดล้วนมีพัฒนาการมาจากการผู้นำที่มีความรู้และสนใจเกี่ยวกับกิจกรรมนั้นๆ และได้ริเริ่มใช้ทุนและแรงงานของตนเองดำเนินการมา ก่อน ทางสถาบันชุมชนแม้เริ่มจึงกำหนดให้เพื่อที่ดังกล่าวจะระดับและขยายผลเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งในแต่ละกิจกรรมก็มีทั้งการระดมทุนจากการถือหุ้นของสมาชิกในชุมชนและการสนับสนุนเงินทุนรวมทั้งทรัพยากรจากองค์กรภายนอกตัวเอง

ในช่วงระยะเวลาของแต่ละกลุ่มกิจกรรมต้องมีการเรียนรู้ทั้งในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติซึ่งมีผู้สนใจเข้าร่วมไม่ต่ำกว่า 30 คน แต่สมาชิกบางคนก็ไม่สามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตจริงได้ด้วยสาเหตุต่างๆ กัน เช่น ขาดเครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ ขาดความสนใจ ขาดแรงจูงใจ ขาดแรงสนับสนุนจากครอบครัว เป็นต้น แม้ว่าผลที่เป็นรูปธรรมจากการนำไปปฏิบัติจริงจะลดลงอย่างไป แต่ก็ได้ขยายผลความรู้ไปยังนักเรียนและผู้สนใจทั่วไปที่ได้เข้ามาเรียนรู้และกลับไปทดลองทำเองในระดับครัวเรือน ส่วนปัจจัยในการผลิตมีทั้งการใช้วัสดุที่มีอยู่แล้วในชุมชนและต้องจัดหาจากภายนอกตัวเองในสัดส่วนเกือบทั่วๆ กัน เช่น กิจกรรมการแปรรูปข้าวต้องซื้อข้าวเปลือกจากโรงสีกุดชุม จังหวัดยะลา ด้วยเหตุผลที่ว่าข้าวที่ปลูกอยู่แล้วในชุมชนเป็นข้าวເขาว คนส่วนใหญ่ไม่นิยมบริโภค เป็นต้น

ในด้านองค์ความรู้ที่เป็นการผสมผสานและปรับปรุงเข้าหากันระหว่างองค์ความรู้ภายนอกและภูมิปัญญาท้องถิ่นพบว่า เป็นความสามารถในการผสมผสานและพัฒนาระดับบุคคล ยิ่งเมื่อพิจารณาถึงเทคนิคแยกกันผลรวมกันขายแล้วทำให้คุณลักษณะประการนี้มีความโดยเด่นมากขึ้น ในบางกลุ่มกิจกรรมจึงพบว่ายังไม่สามารถดำเนินการบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ เช่น กลุ่มเพาะเลี้ยงปลา养成ไม่สามารถผสมเทียมเพาะพันธุ์ปลาได้เอง เนื่องจากยังขาด

ความชำนาญในด้านเทคนิค เครื่องมือในการผลสมเที่ยม และป้อสำหรับพักรีบ ที่ฝ่ามากลุ่มจึง

ต้องเป็นชื่อสูงบลาจากที่รื่นมาเลี้ยงและขยายให้กับสมาชิกในชุมชน เป็นต้น

เมื่อเกิดปัญหาหรืออุบัติเหตุในภารกิจกรรม ผู้นำกิจกรรมนั้นๆ หรือการไปปรึกษาหารือกับผู้นำอื่นในชุมชนซึ่งเป็นบุคคลที่ผู้นำมีความเชื่อถือ ศรัทธา และไว้วางใจ หรือการปรึกษากับสถาบันวิชาการที่มีความสัมพันธ์กันอยู่แล้วก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะในช่วงที่ฝึกภาคทฤษฎี ผู้นำในบางกิจกรรมให้เหตุผลกับผู้วิจัยว่า “หักษะและความรู้ ด้านนี้ในชุมชนไม่มีใครรู้ดีกว่าผม” ทั้งนี้อาจจะมีการเล่าสู่กันฟังเมื่อถูกขักถามหรือต้องรายงานในที่ประชุมบ้าง แต่จะเห็นได้ว่าการออกแบบกิจกรรมและกระบวนการกิจกรรมกลุ่มของชาวบ้านยังเน้นที่ประสิทธิภาพของผู้นำเป็นหลัก นับตั้งแต่การขักขวนสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ ซึ่งทางการตลาด การผสมผสานและยกระดับองค์ความรู้ ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม การจัดกิจกรรม และวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งหมดเหล่านี้ล้วนเป็นภาระหลักของผู้นำ ผู้นำจึงถูกคาดหวังจากสมาชิกกลุ่มและระหว่างผู้นำด้วยกันเองโดยเฉพาะเมื่อความถึงความก้าวหน้าในการดำเนินงาน

สรุปแบบการดำเนินการประชุมในกลุ่มกิจกรรมเหล่านี้พบว่า เหมือนกับการจัดประชุมทั่วๆ ไป เช่น เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกันทั้งหญิงและชาย ทั้งหัวหน้ากลุ่มและสมาชิกกลุ่ม เป็นต้น แต่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นเรื่องดีแล้วได้เนื้อหาสาระเป็นขั้นเป็นตอน ที่ประชุมจึงกล้ายเป็นแหล่งเรียนรู้จากการพูดคุยกันโดยเทคนิคที่ใช้ต่างๆ ชาวบ้านคนที่ถามก็ตั้งใจฟังสวนคนที่บอกกิจกรรมใดๆ รูปแบบการพูดคุยของชาวบ้านจึงถูกแทนที่ด้วยการประชุมแบบทางการ ในขณะที่การพูดคุยในเชิงวิชาชีวารณ์โดยอิสระแบบชาวบ้านมักจะเกิดขึ้นนอกที่ประชุมกลุ่มเป็นส่วนใหญ่

ด้านผลผลิตที่ออกสู่ตลาดมีทั้งที่จำหน่ายให้แก่สมาชิกในชุมชน ชุมชนใกล้เคียง ผู้มาศึกษาดูงาน ผู้สนใจ และการออกงานนิทรรศการต่างๆ แล้วแต่โอกาส ในระยะแรกของการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรมพบว่า มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายอย่างละเอียด แต่ในปัจจุบัน บางกลุ่มกลับมิได้ให้ความสำคัญในการจัดทำบัญชีเหมือนในระยะต้น โดยมองว่าเป็นเรื่องยุ่งยาก และสามารถใช้ข้อมูลที่เคยทำในช่วงแรกมาคำนวนสัดส่วนรายรับ รายจ่าย และผลกำไรได้ ทั้งที่ในระเบียบข้อบังคับบางกิจกรรมได้กล่าวถึงการทำบัญชีที่ประชุมในรอบบัญชีทุก 6 เดือน ในขณะที่ແນວโน้มการทำบัญชีและการประชุมกลุ่มกลับขาดความต่อเนื่องและถูกละเลย ความสำคัญมากขึ้นหากเปรียบเทียบกับในระยะแรก

ในบางกิจกรรมพบว่า มีการปรับรูปแบบของการบริหารจัดการใหม่ด้วยมติร่วมกัน ของสมาชิกกลุ่มว่ามีความสอดคล้องมากกว่าเดิม เช่น กิจกรรมการแปรรูปข้าวจากที่เคยให้

ค่าตอบแทนผู้ดูแลโรงสีข้าวตามจำนวนกิโลกรัมของข้าวที่สีในแต่ละวัน ได้ปรับเปลี่ยนเป็นการ

กำหนดอัตราสำหรับเงินที่ขาดเจนและนำเข้าก่อตุ้มทั้งหมด หันนี้เมื่อขายได้กำไรเท่าใดให้ถือเป็นประโยชน์ของผู้ที่ดูแลกิจกรรมนั้น เพียงแต่ต้องจัดสรรเวลาอัตราสำหรับเงินที่ก่อตุ้มกำหนดได้มาจัดสรรตามกองทุนต่างๆ ในการแบ่งปัน เหตุผลดังกล่าวเนื่องไปสนับสนุนค่ากำลังที่ว่าการทำบัญชีไม่มีความจำเป็น บางกิจกรรมให้เหตุผลว่า อุปสรรคสำคัญที่ส่งผลให้กิจกรรมไม่สามารถเติบโตและขยายผลได้นั้น เป็นเพราะโรงเรือนและเครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ถูกเน้นหนักในการให้การเรียนรู้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทำให้ไม่สามารถพัฒนาเป็นธุรกิจครบวงจรได้ และบังเอิญว่า หากมีการปรับรูปแบบและระเบียบข้อบังคับบางประการให้สอดคล้องมากขึ้นก็จะทำให้กิจกรรมประสบความสำเร็จมากขึ้นในเชิงของการสร้างรายได้

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ได้ถูกกระจายอำนาจให้เป็นสิทธิของหมู่บ้านที่กิจกรรมนั้นตั้งอยู่หรือก่อตุ้มที่รับผิดชอบบริหารจัดการมาตั้งแต่แรก ในกรณีที่มีปัญหาหรือเกิดการขัดแย้งทางความคิดและวิธีการในการทำงาน ก็ให้แต่ละกลุ่มพยายามวิเคราะห์และหาทางแก้ไขปัญหานั้นเองหรือนำมาปรึกษาหารือกันในที่ประชุมของสภาผู้นำชุมชนไม่เรียง หากหมู่บ้านได้ไม่สามารถบริหารจัดการกิจกรรมนั้นได้ ทางศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงจะเข้าไปแก้ไข ปัญหาและสร้างหัวผู้อื่นเข้ามาดูแลรับผิดชอบแทน อย่างไรก็ตาม การปรึกษาหารือมักจะเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับบุคคลที่นับถือและไว้วางใจมากกว่าการหวังพึงพิงทางความคิดจากกลุ่มหรือองค์กร และแต่ละกลุ่มกิจกรรมต่างก็ต้องการบริหารจัดการกันเองโดยอิสระ

การบริหารจัดการกลุ่มที่เชื่อมโยงເຂົ້າໝັ້ນ ภูมิปัญญาชาวบ้าน และองค์ความรู้จากภายนอก โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของชุมชนและให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดว่าอย่างไร纔จะได้บังเจิงแทกต่างกับกระบวนการรวมกลุ่มที่เคยมีมา แต่เมื่อเปรียบเทียบลักษณะการรวมตัวของกลุ่มกิจกรรมย่อยต่างๆ เหล่านี้ก็มีความต่างระดับด้วยเช่นกัน การทำงานของกลุ่มที่มีโครงสร้างอย่างหลวมๆ มีประสิทธิภาพอย่างมากในการทำงานร่วมกันทั้งในเชิงของการร่วมมือและการบริหารจัดการซึ่งเป็นไปตามความสามารถที่แต่ละคนมี ส่วนกลุ่มที่มีโครงสร้างแข็งตัวในลักษณะที่งานหนึ่งๆ ต้องรับผิดชอบโดยคนๆ เดียวและยังเป็นงานที่ต้องติดต่อกันภายนอก บุคคลที่รับหน้าที่นี้ต้องปรับเปลี่ยนท่าที กระบวนการการทำงาน และพัฒนาความสามารถให้มีเพียงพอ กับหน้าที่ความรับผิดชอบ เช่น การจัดการเรื่องบัญชี การจัดการตลาด กระบวนการผลิต เป็นต้น หากแต่โดยพฤตินัยชาวบ้านก็จะยังคงเป็นแบบชาวบ้าน ทำให้เป็นกระบวนการศูนย์ในการจัดการและการเรียนรู้แบบเบ็ดเสร็จมากกว่าเป็นเครื่องมือในการสร้างและพัฒนาคน ในบางกลุ่มกิจกรรมจึงมีขอบเขตจำกัดอยู่เฉพาะภายในกลุ่มขนาดเล็ก

กลุ่มกิจกรรมย่อยต่างๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายและกระจายไป

ตามพื้นที่หมู่บ้านต่างๆ ที่มีผู้และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม รวมทั้งการพยายามสร้างแหล่งทุนของตนเอง ซึ่งเป็นการปรับตัวขององค์กรเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงได้และดูเหมือนว่าจะเป็นยุทธวิธีหนึ่งที่ต้องการจะดึงชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมและขยายผลในวงกว้างได้มากยิ่งขึ้น สามารถทำงานได้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบล ช่วยลดความเสี่ยงทางการตลาด ทำให้เงินหมุนเวียนภายในชุมชน และพัฒนาองค์กรกลางให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น แม้ว่ากิจกรรมต่างๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว แต่ก็พบว่าสภาพปัญหานั้นแต่ละกลุ่มได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เช่น ในช่วงแรกกลุ่มต้องสามารถทนทุนและความร่วมมือของคนในชุมชน เมื่อทำกิจกรรมแล้วก็ต้องลดความเสี่ยงด้านผลผลิตและระบบตลาด เมื่อได้รับผลประโยชน์ก็ต้องบริหารจัดการให้เห็นถึงความโปร่งใสและความเสมอภาค เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นและดำเนินต่อไปอย่างง่ายดาย แต่ล้วนต้องผ่านการต่อสู้และประลองความคิดหรือวิธีการกันทั้งในและนอกชุมชน

รูปแบบและกระบวนการพัฒนาขององค์กรชาวบ้านดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น จึงเป็นคุณลักษณะและการต่อสู้ที่มุ่งหวังสร้างความสามารถในการพัฒนาของให้แก่ชุมชน ลดความแตกต่างระหว่างสมาชิกในชุมชนเพื่อให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมกัน และคัดค้านการเอาเมืองจากภายนอก โดยไม่ได้ใช้โครงสร้างเชิงอำนาจที่ผูกพันกับการให้อำนาจจากรัฐ ตามลำดับชั้นเหมือนกับองค์กรบริหารส่วนตำบล แม้ว่ากระบวนการอาจจะมุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับสมาชิกกลุ่มและสมาชิกเครือข่ายของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง ซึ่งบางคนเห็นว่าแม้จะเป็นความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงช่องทาง โอกาส และทรัพยากร แต่ก็เป็นความสมัครใจหรือเป็นทางเลือกที่เปิดกว้างให้คนในชุมชนทุกคนเข้าร่วม ล้วน然是การขยายตัวของแนวคิดและการเคลื่อนไหวในวงกว้างก็จะมีผู้นำหรือสมาชิกในชุมชนส่วนหนึ่งที่ได้เข้าไปเป็นสมาชิกสูม หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนเกือบทุกระดับอยู่แล้ว รวมถึงการเข้ามาศึกษาดูงานของคนภายนอกชุมชน

นอกจากการใช้งานองค์กรชาวบ้านคือ “ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียง” เป็นเครื่องมือในการพัฒนาและควรที่จะกล่าวถึงสถาบันพื้นฐานทางสังคมในชุมชนด้วย ซึ่งหากไม่นับรวมสถาบันด้านการปกครองและสถาบันด้านการศึกษาที่รวมเอกสารเข้ามาเป็นหนทางสำคัญในการจัดการด้วยแล้วก็จะประกอบด้วยสถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนา สำหรับสถาบันครอบครัวยังคงเป็นหนทางหน้าที่คล้ายในอดีต แม้ในปัจจุบันจะมีลักษณะครอบครัวเดี่ยมมากกว่าครอบครัวขยายแต่มีการต่อสู้ที่เข้มข้นกว่าและมีภาวะเสี่ยงในการล่มสลายมากกว่า เนื่องจาก

สภาพการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมโดยรวมมีแนวโน้มที่จะถอยตัวของห่างหรือแยกตัวออกจาก

ชุมชนและหน่วยให้ความสำคัญในทางเศรษฐกิจมากขึ้น

ลักษณะการแยกตัวดังกล่าวยิ่งปรากฏชัดเจนเมื่อวัฒนธรรมแบบชุมชนเมืองได้แพร่ขยายเข้ามา แม้ว่าจะมีขบวนรุ่มนี้เป็นประเพณีหรือกิจกรรมที่ยังคงดำเนินอยู่ในชุมชนและทำหน้าที่ในการเรียนรู้ “ความเป็นชุมชนไม่เรียง” แต่ก็มีข้อจำกัดในด้านเศรษฐกิจ เช่น รายได้ไม่เพียงพอ กับรายจ่าย ที่ทำกินไม่เพียงพอ หนี้สิน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าข้อจำกัดเหล่านี้ถูกองค์กรชาวบ้านต่างๆ ในตำบลไม่เรียงหอบยกมาแก้ปัญหาเป็นอันดับแรก ซึ่งเข้าใจได้ว่า เมื่อปัญหาทางเศรษฐกิจบรรเทาลง องค์กรเหล่านี้ต่างก็คาดหวังว่าจะสามารถดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการของกลุ่มหรือองค์กรได้มากยิ่งขึ้นนั่นเอง ซึ่งหากพิจารณาถึงกระบวนการพึ่งตนเองของชุมชนจะเห็นได้ว่าสถาบันครอบครัวเลิกเกินไป ขาดพลัง ทำให้แก้ไขปัญหาได้เฉพาะความพอเพียง ในการบริโภคเป็นหลัก

สำหรับสถาบันทางศาสนาในชุมชนไม่เรียงพบว่าไม่ปรากฏบทบาทที่เด่นชัดในด้านการพัฒนาชุมชน คำอธิบายของชาวบ้านจึงให้ความหมายว่าในลักษณะของการเป็นสถาบันที่สำหรับพึ่งเทคโนโลยีและทำบุญ และผู้ที่ไปร่วมทำบุญพึ่งเทคโนโลยีรวมในวันพระส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ชาวบ้านบางคนเห็นว่าการขาดแคลนพื้นที่ทางศาสนาและบทบาทของพระที่ทำแต่พื้นที่ทางศาสนาเพียงอย่างเดียวเป็นปัญหาที่ควรปรับปรุงแก้ไข วัดในความหมายของชาวบ้านจึงถูกลดบทบาทลงเหลือเพียงหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพียงอย่างเดียว ทำให้ไม่สามารถทำหน้าที่ในฐานะสถาบันหนึ่งทางสังคมที่มีส่วนสนับสนุนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนได้ ส่วนสถาบันการศึกษาหรือโรงเรียนซึ่งเข้ามาดูแลรับผิดชอบด้านการศึกษาแก่เยาวชนของชุมชนมีบทบาทในการให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนหรือองค์กรชาวบ้านอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะเมื่อถูกขอความร่วมมือ

ขณะนี้ องค์กรที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนาและการพึ่งตนเองในตำบลไม่เรียงก็คือ องค์กรที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐให้ทำหน้าที่บริหารภาคร่องโดยรับอำนาจจากรัฐและองค์กรชาวบ้านที่จัดตั้งกันเองภายในชุมชน แม้ว่าองค์กรทั้งสองประเภทนี้จะมีการแบ่งแยกสิทธิและอำนาจอย่างอิสระระหว่างกันแต่ก็มีได้ตัดขาดจากกันเสียเลยที่เดียว เช่น ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงแม้จะทำหน้าที่บริหารกลุ่มองค์กรชาวบ้านต่างๆ ที่ได้สนับสนุนและส่งเสริมขึ้นมา แต่สมาชิกในส่วนผู้นำชุมชนไม่เรียงบางส่วนก็ได้เข้าไปเป็นสมาชิกหรือมีตำแหน่งอยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบลด้วย เป็นต้น

ข้อแตกต่างที่นำเสนอในระหว่างสองหน่วยงานนี้คือ องค์การบริหารส่วนตำบลมี

ขันจังการปกครองที่สามารถเกณฑ์และระดมพลังความร่วมมือทั่วตำบลได้กว่า รวมทั้งหากพิจารณาด้านการยอมรับจากรัฐย่อมจะมีบทบาทมากกว่า แต่หากมองในแง่กิจกรรมชุมชนที่ทำให้ “ไม่เรียง” เป็นที่รู้จักในด้านการบริเวิมและพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งเพิ่มตนเองได้แล้ว องค์กรชาวบ้านจะได้รับการยอมรับมากกว่า อย่างไรก็ตาม ทั้งสองกลุ่มนี้ต่างก็แยกกันทำหน้าที่ของตนเอง มีการร่วมมือกันบ้างแต่เป็นกรณีของตัวบุคคลมากกว่าในนามกลุ่มองค์กร สถาบันเหล่านี้ยังคงดำเนินไปตามบทบาทและหน้าที่ของตนเอง ในบางช่วงเวลาพบว่ามีการประสานสถาบันต่างๆ เหล่านี้เข้าไว้ด้วยกันเป็นครั้งคราว ซึ่งอาจจะไม่ถูกต้องนักหากจะหยิบยกคำว่า “สถาบัน” มาอ้างอิงถึงความร่วมมือดังกล่าว เนื่องจากโดยแท้จริงหรือโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นการร่วมมือหรือความสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคลที่ขอบอิงอยู่กับสถาบันนั้นๆ หากก่อภาระงานให้สถาบันโดยเดียวหมายความว่า สถาบันเหล่านี้เข้ามาเกี่ยวข้อง ส่วนความร่วมมือกับองค์กรส่งเสริมภายใต้ชื่อชุมชนพนบ่า มักจะเป็นการหยิบยกเอกสารบนใบอนุญาตหรือซ่องทางของการสนับสนุนงบประมาณมาเสนอแก่ชุมชนด้วยเจตนาดี

กระบวนการเรียนรู้และการจัดการชุมชนสู่การพึ่งตนเองของชุมชนไม่เรียงในปริบทของการเปลี่ยนแปลงนี้จะเห็นได้ว่า เกือบทุกกิจกรรมถูกนำเข้าหรือผลิตผลงานองค์ความรู้จากภายนอกไม่น้อยเท่นกัน ในขณะที่องค์ความรู้และพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมเดิมบางประการยังไม่เข้าหรือไม่สอดคล้องกับนวัตกรรมใหม่ๆ ที่เป็นกระแสของสังคมภายนอกได้ ซึ่งในภาวะเช่นนี้ มีความจำเป็นที่ผู้นำและองค์กรชาวบ้านซึ่งเป็นกลไกการจัดการที่สำคัญจะต้องมีความเข้มแข็งและต่อเนื่องในการเรียนรู้ คิดค้น ริเริ่ม และสร้างสรรค์ให้เกิดการปรับตัวได้อย่างเหมาะสม หากประการนี้ถูกละเลยก็จะทำให้กิจกรรมไม่ได้ถูกผลิตขึ้นหรือมีการคิดค้นใหม่ และย่อมจะส่งผลให้องค์ความรู้ขาดความต่อเนื่องและไม่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองของชุมชนไม่เรียงในปัจจุบันจึงมิได้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์แบบ เนื่องจากกระบวนการดังกล่าวนี้ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและครบวงจร รวมทั้งมีสมាមิคิกในชุมชนเพียงบางส่วนที่ยอมรับและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ความเป็นชุมชนจึงถูกผู้นำและชาวบ้านหยิบยกมาพิจารณาและตีความจากรูปแบบและกระบวนการที่สร้างขึ้นต่างระดับกันไป อันได้แก่ ระดับบุคคล ระดับครัวเรือน ระดับกลุ่ม และระดับเครือข่าย ซึ่งในระดับต่างๆ เหล่านี้ยังไม่สามารถนำเสนอความสมบูรณ์ของตัวระบบและกระบวนการที่ยึดโยงเอกสมภาคิกในชุมชน สถาบัน และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในระดับตำบลเข้าไว้ด้วยกันได้ ความเป็นชุมชน

ของคนภายในองค์กรศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียบง่ายเป็นคำจำกัดความที่ใกล้เดียงมาก

ที่สุดหากพิจารณาจากการดำเนินงานในปัจจุบัน

ในประเด็นเป้าหมายของการดำเนินงานนี้พบว่า ในกลุ่มสภากู้นำชุมชนไม่เรียบง่าย มีความเข้าใจและความคาดหวังต่างระดับกัน บ้างก็กล่าวว่า “ทำได้ถึงร้อยละ 60 ของครัวเรือนทั้งหมดในตำบลก็ถือว่าได้เป้าแล้ว” บ้างก็อธิบายว่า “สัดส่วนของผู้เข้าร่วมกิจกรรมหรือเป็นสมาชิกไม่ได้มีความสำคัญไปกว่าสมาชิกในชุมชนได้เห็น ได้เรียนรู้ ได้เข้าใจ และได้ตัดสินใจเลือก ซึ่งไม่ได้หมายถึงตัดสินใจเข้าร่วมแต่ตัดสินใจในการจัดการหรือเลือกด้วยตนเอง” บ้างก็มองว่า “คนออกให้เรียนรู้และนำไปปรับใช้มากกว่าคนในชุมชน” หรือไม่ก็ให้เหตุผลว่า “เริ่มจากคนที่พูดกันแล้วเข้าใจก่อน เมื่อทำได้แล้วคนอื่นก็จะเข้ามาเอง” หรือ “คนบ้านเรามีเมืองคนอีสาน เรื่องการรวมกลุ่ม การยอมรับผู้นำ บ้านเรามั่นやすくและก็หัวนมอกว่า” หรือ “ชาวไม่เรียบจะพึ่งตนเองได้ต้องพึ่งตนเองได้ทั้งตำบล ไม่ใช่เฉพาะบางบ้านเท่านั้น” การให้ความหมายในลักษณะนี้อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นทั้งการสร้างกำลังใจและสะท้อนนัยยะการพึ่งตนเองทางความคิดที่หมายถึงการยอมรับผลการตัดสินใจของสมาชิกหรือสถาบันในชุมชนที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งเป็นความแตกต่างและความคลาดเคลื่อนกันในการตีความเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของผู้นำและชาวบ้านในตำบลไม่เรียบ

กระบวนการมีส่วนร่วมและการยอมรับของชุมชน

กระบวนการพึ่งตนเองในชุมชนไม่เรียบมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องท่ามกลางบริบทของการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะเมื่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้แพร่กระจายเข้าสู่ชุมชนทำให้เกิดอาชีพนอกภาคการเกษตรที่หลากหลายขึ้น เช่น ก่อสร้าง ค้าขาย เป็นต้น พื้นที่ที่คนในชุมชนมีความรู้สูงขึ้นหากประเมินผลจากกระบวนการศึกษาของรัฐ ด้วยเหตุนี้ในช่วงเวลาที่ฝันมาจึงน่าจะเป็นโอกาสที่ดีสำหรับเกษตรกรชาวสวนยางพาราที่จะพาตัวเองและครอบครัวออกจากปัจจุบันนี้ต้น แต่ชาวบ้านบางคนกลับมองการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เกิดขึ้นว่า

ถึงยังจะขยายได้ราวดีขึ้น ชาวบ้านมีทางเลือกมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นหนี้เหมือนเดิม เพราะอิทธิพลของวัฒนธรรม เมื่อก่อนไม่มีเงินก็ยังชีรอดเครื่อง คนเก่าได้ พอมีเงินก็ต้องเปลี่ยนเป็นรถใหม่ เมื่อก่อนบ้านถึงจะเก่าก็อยู่ได้ แต่พอ มีเงินต้องสร้างบ้านหลังใหม่ที่ทันสมัยและใหญ่กว่าเดิม

* รถเครื่องเป็นภาษาถิ่นของชาวบ้านที่ง่ายถึง รถจักรยานยนต์

เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการเผยแพร่กระจายและการยอมรับนวัตกรรมของชาวบ้านในกระบวนการพัฒนาเฝ้าระวังพัฒนาชุมชนด้านการท่องเที่ยวในทางกันออกเป็นราก หากแต่ในรายละเอียดที่เป็นการให้ความหมายหรือการตีความของชาวบ้าน กลับเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาและทำความเข้าใจกันใหม่ดังที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

1. ขั้นการรับรู้ (Awareness Stage)

ในช่วงต้นของการเผยแพร่กระจายแนวคิดการพัฒนาเฝ้าระวังพัฒนาชุมชนที่สุดคือ ผู้นำสารที่ทำหน้าที่ให้ความรู้ โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการนี้คือสภาผู้นำชุมชนไม่เรียงซึ่งใช้กระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาในชีวิตจริงผ่านกระบวนการกลุ่ม เครือข่าย และการลงมือปฏิบัติเป็นสำคัญ การให้ช่วงเวลาของผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้มิได้เกิดขึ้นอย่างลอยๆ หากแต่มีรูปธรรมยืนยันทั้งในส่วนที่เป็นความล้มเหลวเบื้องหลังและความสำเร็จที่อยู่เบื้องหน้า จากกรณีศึกษาทั้งภายในและภายนอกชุมชนจนถึงระดับประเทศและต่างประเทศ การให้ภาพความสำเร็จเพื่อก้าวไปข้างหน้าจึงมีทั้งกรณีด้วยปัจจัยของชาวบ้าน ชุมชนอื่น และการไปดูงานต่างประเทศที่ถูกหยินยกมาเป็นตัวอย่างเสมอ อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จเหล่านี้มีส่วนในการเร้าความสนใจของชาวบ้านได้เพียงบางส่วนเท่านั้น และมีอีกจำนวนไม่น้อยที่ไม่เชื่อหรือไม่ได้สนใจว่าเทคนิคหรือการและกระบวนการดังกล่าวจะเป็นทางเลือกที่ดีหรือมีความเหมาะสมสำหรับตนเองและครอบครัว

นอกจากการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือประสบการณ์จากผู้นำสู่ชาวบ้านแล้วยังมีการจัดเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ เพื่อเตรียมอย่างเป็นภาพรวมระดับตำบลซึ่งทำให้เกนนำและชาวบ้านรับรู้ถึงข้อมูลรายได้ รายจ่าย และหนี้สินเพื่อดำเนินการตามแนวทางในการแก้ไขปัญหา นำไปสู่การกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาของชุมชน อีกทั้งความรู้ด้านกลุ่มองค์กรชาวบ้านและกระแสชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ก็ยังถูกถ่ายทอดผ่านสื่อกระแสหลักอย่างโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และวิทยุ รวมไปถึงเวทีเรียนรู้ต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและหลากหลายทั้งภายในและภายนอกชุมชน

2. ขั้นความสนใจ (Interest Stage)

ในขณะที่ความสนใจของชาวบ้านถูกเร้าให้มีมากขึ้นผ่านการรับรู้จากช่องทางการสื่อสารต่างๆ แล้ว การได้เข้ารับการอบรม การประชุม การตั้มมนา การเข้าร่วมโครงการหรือการดูงานก็ยิ่งเพิ่มความมั่นใจให้แก่ชาวบ้านที่สนใจกระบวนการพัฒนาของมากยิ่งขึ้น พลังของความรู้และกำลังใจถูกถ่ายทอดสู่คนในครอบครัวตามจังหวะ เวลา และโอกาสที่เหมาะสมเพื่อจูงใจให้คนในครอบครัวเรียนรู้ด้วย ดังที่คณะกรรมการกลุ่มกิจกรรมคนหนึ่งได้อธิบายว่า “ไปร่วมกับเขาทุกเรื่อง อยู่ทุกกลุ่ม กลับมาเห็นว่าอันไหนใช้ได้ก็ลองมือทำเลย ที่บ้านก็ได้เห็นและค่อยๆ ยอมรับในสิ่งที่เราทำ ไม่ทำก็ไม่รู้ไม่เข้าใจ ถ้ามีแต่อกไปประชุมก็เสียเวลาเปล่าที่บ้านก็มีปัญหา”

ในแต่ละกิจกรรมจึงมีการกำหนดให้สมาชิกกลุ่มจะต้องเข้าร่วมการฝึกอบรม

ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติตามหลักสูตรต่างๆ ที่สนใจ โดยมีวิทยากรจากสถานบันชีทางการ หน่วยงานภาครัฐ หรือผู้รู้ชาวบ้านในเรื่องนั้นๆ มาให้ความรู้ เช่น หลักสูตรการเลี้ยงไก่พื้นบ้าน หลักสูตรการเพาะเลี้ยงปลาน้ำจืด เป็นต้น โดยจะแบ่งออกเป็นรุ่นๆ เพื่อความสะดวกในการศึกษา การติดตามผล และการให้ทุนกู้ยืมแก่สมาชิกที่ผ่านการฝึกอบรมแล้ว

ในช่วงของการทดลองทำพบว่า ทางกลุ่มจะมีการติดตามผลการปฏิบัติงานในทุกขั้นตอนและให้ทำบันทึกรายงานเสนอต่อคณะกรรมการโครงการ เช่น หลักสูตรการเลี้ยงไก่พื้นบ้านต้องติดตามตั้งแต่การฟักตัว ระยะและประเภทของกรวยอดวัคซีนป้องกันโรค อัตราของเจริญเติบโตในช่วง 1 เดือน ขนาดและปริมาณน้ำหนัก กำหนดการขาย เป็นต้น ซึ่งทำให้สมาชิกได้เรียนรู้จากการจดบันทึกและการวิเคราะห์ว่า ตนเองมีความเหมาะสมที่จะทำกิจกรรมดังกล่าวหรือไม่เพียงใด ล้วนกลุ่มจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์ภาวะให้เงินกู้ยืมไปทำกิจกรรมหรือไม่ รวมไปถึงการทำบันทึกปริมาณการเลี้ยงเพื่อป้องกันปัญหาสินค้าลับตลาดและราคาตกต่ำ หากมีปริมาณเกินการบริโภคในชุมชนก็ติดต่อกับพ่อค้าในตลาดใกล้เคียง หรือนำไปแปรรูปผลิตภัณฑ์และเชื่อมโยงเป็นวิสาหกิจชุมชนระดับตำบลและเครือข่าย ซึ่งในขณะนี้กิจกรรมย่อยเหล่านี้ยังไม่สามารถพัฒนาให้ครบวงจรตามที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียงคาดการณ์ไว้ได้

ในชั้นของความสนใจนี้จึงควรเป็นไปด้วยความสมัครใจของสมาชิกในชุมชนที่ต้องการเข้าร่วมเรียนรู้และเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ไม่ใช่อำนาจในการเกณฑ์หรือระดมพลัง หรือการคล้อยตามแรงจูงใจโดยขาดความสนใจ หรือใช้ “ความรู้สึกร่วม” แต่ต้องใช้วิธีการให้ข้อมูลเพื่อให้เกิดความรู้และปัญญาในการตัดสินใจว่าจะเข้าร่วมหรือไม่ เป็นการเข้าร่วมที่เกิดจากความรู้ ข้อมูล รู้ความเคลื่อนไหว และมีความต้องการที่จะปรับตัวเพื่อแก้ไขปัญหานั้นๆ

3. ขั้นการประเมินผล (Evaluation Stage)

การติดตามประเมินผลมีทั้งในฐานะของตัวบุคคลผู้ทำกิจกรรมและองค์กรเป็นผู้ประเมินผลร่วมด้วย สำหรับสมาชิกในแต่ละกลุ่มกิจกรรมพบว่า การประเมินผลว่าจะทำกิจกรรมนั้นๆ ต่อไปหรือไม่จะใช้วิธีการพูดคุยปรึกษาหารือกันระหว่างสามีภรรยาหรือลูกก่อนเสมอ อย่างไรก็ตาม แม้ผลการตัดสินใจในครอบครัวมิได้ออกมาเป็นเอกฉันท์ หากแต่ผู้ที่ไปอบรมและดูงานมานั้นส่วนใหญ่เป็นพ่อบ้านจึงมักจะให้การลงมือทำให้เห็นชัดเจนๆ กับเป็นการให้ความรู้และลงใจโดยใช้การลงมือปฏิบัติถ่ายทอดสู่ภราดรและคนในครอบครัว อีกทั้งเมื่อสามีหรือภรรยาได้ตัดสินใจกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่คุ้นในครอบครัวมารับภาระแทน พฤติกรรมดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า ภายนอกกระบวนการตัดสินใจเพื่อยอมรับหรือเข้าไปมี

ส่วนร่วมนั้นมิได้เป็นเรื่องราวของป้าเจกบุคคลโดยสมบูรณ์ หากแต่มีความเกี่ยวข้องกับครัวเรือน

หรือคนอื่นๆ ทอยู่เดลล้อมด้วย สวนการประมูลผลประโยชน์คณะกรรมการการกสิมก็จะต้องทำการเข้าร่วม อบรม ความก้าวหน้าของผลงานของสมาชิกว่าปฏิบัติจริงหรือไม่ หากทุนหรือกำไร และวิเคราะห์ ข้อมูลจากบันทึกของสมาชิกที่ต้องนำเสนอคณะกรรมการบริหารของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชน ไม่เรียง

4. ขั้นการทดลองใช้ (Trial Stage)

ในการพิจารณาขั้นนี้จำเป็นต้องแยกออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นการทดลองใช้กิจกรรมย่อย เช่น การปลูกผักปลดสารพิษ การเพาะเลี้ยงปลา naïve การเพาะเลี้ยงไก่พื้นบ้าน การแปรรูปข้าว การเพาะเห็ดตัวยีสต์โดยย่างพารา เป็นต้น ส่วนที่สองเป็นการทดลองใช้ระบบ การพึงตนเองในนายาของความอยู่รอดของระบบที่เกิดขึ้นจากการเกือกุลของกิจกรรมย่อยต่างๆ ในระบบการพึงตนเองของชุมชน

ในกรณีแรกที่เป็นการทดลองใช้กิจกรรมย่อยที่สมาชิกมีความสนใจหรือมีความสนใจเช่นกันว่า กิจกรรมที่สมาชิกสามารถทำได้เอง ไม่ยุ่งยาก และได้ผลดีก็จะยังคงทำอยู่ เช่น การนวดแผนไทย เป็นต้น ส่วนในกิจกรรมที่มีความยุ่งยากต้องใช้เทคนิคทางวิชาการและเครื่องมือ อุปกรณ์เฉพาะหรือต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทางก็จะทำให้ยังเห็นผลช้า ซึ่งถือเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนและทำให้ขาดความตื่นเนื่องของตัวกิจกรรมได้ เช่น การเพาะพันธุ์ปลา naïve การแปรรูปข้าว เป็นต้น

ในกรณีที่สองเมื่อพุดถึงตัวระบบใหญ่ในแง่ของการทดลองใช้ซึ่งหมายถึงความอยู่รอดของระบบการพึงตนเองในบริบทของสังคมปัจจุบัน การปรับเปลี่ยนและพัฒนาระบบจากการทำกิจกรรมย่อยข้างต้นจึงมีส่วนเกี่ยวพันถึงตัวระบบใหญ่โดยตรง หากมองในแง่ความเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมเหล่านี้พบว่ายังไม่สามารถอธิบายถึงผลที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน เช่นในกรณีของการหมุนเวียนกิจกรรมและเม็ดเงินในชุมชนที่ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างครบวงจร ทั้งที่กิจกรรมย่อยที่วางแผนไว้ค่อนข้างเอื้อต่อระบบใหญ่ เช่น แกลบและรำข้าวจากกิจกรรมแปรรูปข้าว สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในกิจกรรมการเลี้ยงไก่หรือหมูและการผลิตอาหารสดไว้ มูลสัตว์จากกิจกรรมเลี้ยงสัตว์สามารถนำมาทำปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยกอกในกิจกรรมปลูกผักปลดสารพิษได้ หรือเทคนิคการทำน้ำสกัดซึ่งภาพของกิจกรรมปลูกผักปลดสารพิษก็สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมการเพาะเลี้ยงปลา naïve ได้ เหล่านี้เป็นต้น

ฉะนั้น หากพิจารณากระบวนการพึงตนเองทั้งระบบจะเห็นได้ว่า ความอยู่รอดของกิจกรรมย่อยและเชื่อมโยงสู่ระบบการพึงตนเองที่ถูกวางไว้ยังไม่สามารถดูใจหรือเห็นผลได้ไม่

มากนักในปัจจุบัน ประกอบกับในบางแห่งบ้านของตำบลไม่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกๆ ด้านเข้าสู่ภาวะชุมชนกึ่งเมืองซึ่งไปเกี่ยวพันกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนที่ต้องใช้ "เงิน" เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ชาวบ้านมีทางเลือกที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพปัจจุบัน เช่น ใจ ข้อจำกัด หรือแรงบันดาลใจ ความสมบูรณ์ของระบบการพึ่งตนเองในระดับชุมชนที่จะไปปึงยังภูมิปัญญาของว่าเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มหรือเฉพาะคนที่เป็นไปได้ยากในภาพรวมหรือทั้งระบบ หรือบ้างก็เห็นว่า "ทำไปก็ไม่คุ้มเสียเวลา" และในขณะนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคาดหวังความสามารถในการพึ่งตนเองระดับครัวเรือนเป็นหลัก เนื่องจากครอบครัวจะมุ่งแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

5. ขั้นการยอมรับ (Adoption Stage)

ในขั้นของการยอมรับก็คือ บุคคลได้พิจารณาตัดสินใจในการยอมรับแนวคิดและกิจกรรมขององค์กรจากความต้องการที่ต้องการ ซึ่งจะแสดงออกในลักษณะของความสนใจและความสามารถในการพลิกแพลงของตัวบุคคลในการพัฒนากิจกรรมหรือเทคนิคหรือการให้มีความต้องการที่ต้องการและภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน การมีปฏิสัมพันธ์กับระบบสังคมจากการเรียนรู้และการลงมือกระทำ เช่น ได้วันคำยกล่องชุมชน เพื่อนบ้านมาเรียนรู้ เป็นต้น รวมทั้งการทำความเข้าใจในคุณลักษณะของนัดกรรมต่างๆ ในกลุ่มกิจกรรมอย่างแล้วนำมายปรับใช้ให้เหมาะสมกับตัวเองและชุมชน เช่น การนำเอาสูตรรายพื้นบ้านมาคิดคันผสานกับเทคนิคการทำน้ำมันสมุนไพรที่เรียนรู้มาจากภายนอก เป็นต้น ซึ่งในขั้นนี้ทำให้เกิดกระบวนการกลั่นกรองและเลือกสรรบุคคลที่มีความสนใจและความต้องการในการเรียนรู้ ปรับปรุง ผสาน แลงก์ระดับพัฒนาเทคนิคหรือการใหม่ๆ ที่ต้องการที่จะนำไปใช้ในชุมชนนอกราชบูรพาฯ ที่ได้เห็นหรือได้วิบากถ่ายทอดมาเพียงอย่างเดียว

ในภาพรวมของกิจกรรมอย่างจังคงดำเนินต่อไปเรื่อยๆ ผ่านกระบวนการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมและการยอมรับของสมาชิกในชุมชน ขณะเดียวกันการเผยแพร่และการแพร่กระจายของนัดกรรมใหม่ๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลายก็ยังดำเนินต่อไปและยังมีความซับซ้อนมากขึ้นด้วย กระบวนการตัดสินใจในการยอมรับนัดกรรมการพึ่งตนเองจะมีขั้นตอนที่แตกต่างกันไปตามข้อจำกัด ภาระกดดัน และเงื่อนไขต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านแต่ละคนแต่ละครัวเรือน เช่น บางคนไม่ได้ป้อนรวมด้วยตนเองแต่เรียนรู้มาจากเพื่อนบ้าน ความสามารถในการพลิกแพลงที่ช่วยสร้างความเชื่อมั่นและตัดสินใจยอมรับ เป็นต้น ขณะนี้ ในขั้นของการยืนยันโดยแท้จริงแล้วยังเป็นการตัดสินใจของบุคคล โดยมีครอบครัวหรือเพื่อนบ้านอยู่เบื้องหลังของอุดมการณ์ที่เลือกตัดสินใจ ในขณะที่การเผยแพร่และการพัฒนาวัตกรรมตั้งอยู่บนแนวคิดที่ว่า การที่

ปัจเจกบุคคลเป็นหน่วยในการตัดสินใจด้วยตนเองโดยละเอียดโครงสร้างของสังคมน่าจะเป็นสิ่งที่ไม่

ถูกต้อง เนื่องจากการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลอยู่ภายใต้อารมณ์พละของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และกลุ่มชุมชน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาอธิบายรูปธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่เรียงได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เมื่อในขั้นการยืนยันเป็นเรื่องของความสามารถในระดับปัจเจกบุคคล จึงย่อมนำไปสู่การตัดสินใจที่เป็นของปัจเจกบุคคลมากกว่าประการอื่น ผลให้กิจกรรมไม่สามารถขยายผลและเรียนรู้ร่วมกันได้น้อย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม การตัดสินใจ และการยอมรับในระดับกลุ่มมากกว่าปัจเจกบุคคลเพิ่มขึ้น และสร้างกระบวนการพึงตนเองที่สามารถตอบสนองอุดมการณ์ในระดับชุมชนนอกเหนือจากระดับครัวเรือนที่มีอยู่แล้วได้ด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าระบบและกระบวนการพึงตนเองในแต่ละกิจกรรมจะยังไม่สมบูรณ์ แต่หากกิจกรรมย่อยได้เอื้อประโยชน์ให้กับครัวเรือนได้ กิจกรรมนั้นก็ยังสามารถดำเนินงานได้ต่อไป ส่วนกิจกรรมไหนไม่สามารถตอบสนองในครัวเรือนได้ กิจกรรมนั้นก็มีแต่จะอยู่ร่วมและหายไป ในบางกิจกรรมจึงมีการเกิดขึ้นร้าวๆ ในบางขั้นตอนมิใช่เกิดขึ้นแล้วสิ้นสุดลงไป ในแห่งหนึ่ง ถือเป็นผลดีในเรื่องของการถ่ายทอดแนวคิด ความรู้ ประสบการณ์ และการเสริมสร้างกำลังใจ แต่ในอีกแห่งหนึ่งเมื่อกิจกรรมที่เคยผ่านขั้นตอนของการตัดสินใจมาระยะหนึ่งแล้วพบว่า ไม่สามารถที่จะตอบสนองความต้องการของสมาชิกกลุ่มหรือในชุมชนได้ อีกทั้งความจำกัดและแรงกดดันของสภาพแวดล้อมและเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน การย้ำทำในกิจกรรมย่อยก็อาจจะสร้างความเบื่อหน่ายและห้อแท้ให้กับสมาชิกได้เรื่นเดียวกัน แต่หากละเอียดกิจกรรมเดิมไปคิดและทำกิจกรรมใหม่ก็ไม่ใช่เรื่องที่พึงกระทำ ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่องค์กรชาวบ้านหรือผู้นำจะต้องแยกพิจารณาไว้ หากกิจกรรมที่ทำใหม่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนมากกว่า คงไม่ส่งผลกระทบเท่าไน้ก แต่ก็ต้องทบทวนพัฒนารูปแบบเทคนิควิธีการและกระบวนการของกิจกรรมเดิมควบคู่ไปด้วยโดยไม่ใช้ลักษณะของการย้ำทำ แต่ต้องใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนาที่ต่อเนื่องและก้าวข้ามข้อจำกัดหรืออุปสรรคเดิมๆ ให้ได้

สำหรับกระบวนการตัดสินใจยอมรับในการทำกิจกรรมย่อยของสมาชิกกลุ่มก็คือ การใช้เทคนิค “ร่วมกันเรียนรู้ แยกกันผลิต รวมกันขาย” แม้ว่าเทคนิคดังกล่าวนี้จะมีข้อดีในเรื่องของการกระจายอำนาจ ช่วยลดความยุ่งยากหรือความเสี่ยง และสอดคล้องกับการผลิตในระบบครัวเรือน แต่ก็มีปัญหาด้านความต่อเนื่องในการเรียนรู้จากผู้ที่มีประสบการณ์และมีความสามารถในการพลิกแพลงที่เป็นภูมิปัญญาเฉพาะบุคคล ส่วนวิธีการรวมกันขายย่อมเป็นผลดีในด้านอำนาจการต่อรอง แต่ก็มีข้อจำกัดด้านภารกิจที่เป็นภารหนักอยู่เฉพาะบุคคลที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ เช่น การตลาด ระบบบัญชี ความโปร่งใส การแบ่งปันผลประโยชน์ เป็นต้น ในขณะที่ผลประโยชน์

ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมจะถูกนำมาแบ่งย่อยเป็นกองทุนต่างๆ และปันผลคืนผู้ผลิตเพียงส่วนหนึ่ง ชาวบ้านบางคนที่เห็นของทางหรือโอกาสจึงสนใจว่าผลิต物ขายเองง่ายกว่า แต่ในกลุ่มท่านนี้ที่จัดหวัตดูดีหรือพัฒนาองค์ความรู้ และชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งมองว่าตนมีผลิตอย่างเดียวส่วนที่เหลืออย่างให้กลุ่มเป็นผู้จัดการ

แม้ว่าหากิจกรรมจะได้รับการสนับสนุนทุนเริ่มต้นและทรัพยากรตามที่ชุมชนเสนอ ต่อองค์กรภายนอกซึ่งถือเป็นแรงจูงใจที่สำคัญประการหนึ่งในการเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิกในชุมชน แต่ในบางกิจกรรมก็ยังไม่สามารถพัฒนาให้ก้าวหน้าหรือเห็นผลได้มากนักจึงดูเหมือนว่าเงื่อนไขสำคัญที่แท้จริงในการพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชนเป็นอันดับแรก ส่วนปัจจัยภายนอก เช่น องค์กรสนับสนุน ข่าวสาร ตลาดภายนอก เป็นต้น เป็นเพียงองค์ประกอบที่ทำให้รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นเท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าในบางกลุ่ม กิจกรรมแม้ได้รับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์และเงินทุนแต่ก็ไม่สามารถดำเนินงานตามเป้าหมายที่วางไว้ได้ ทำให้โรงเรียนและวัสดุอุปกรณ์ในบางแห่งไม่ได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ซึ่งคณะกรรมการในส่วนใหญ่ของชุมชนไม่เรียบง่ายก็ต้องยอมรับว่า “กิจกรรมพวนนั้นพักไว้ก่อน ตอนนี้มาเร่งเรื่องศูนย์วิสาหกิจชุมชน อญฯ ว่าจะตั้งเป็นที่ขยายผลผลิตและสาธิตกิจกรรมที่ทำกัน เสร็จที่นี่แล้วค่อยกลับไปผลักดันตรงนั้นใหม่”

คำอธิบายดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า มีการปักป้องตัวเองและกลุ่มพสกนิกรในการที่จะถูกมองว่ากิจกรรมที่ทำอยู่ไม่ก้าวหน้าโดยใช้คำว่า “พักกิจกรรม” มาอธิบาย ในขณะเดียวกันก็มีความภาคภูมิใจในสิ่งที่ทำอยู่เป็นอย่างมาก เห็นได้จากการที่พยายามรักษาผู้วิจัยไปดูผลงานที่กำลังทำอยู่ และมีความกระตือรือร้นที่จะอธิบายถึงแผนงานที่วางแผนไว้ทุกครั้งที่ผู้วิจัยแวะเข้าไป ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวถือเป็นการปั้นตัวของมนุษย์ในการเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ได้สถานการณ์หนึ่งได้อย่างปลอดภัย การไม่ยอมรับความจริงในบางเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นระบบป้องกันตัวเองของจิตอย่างหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบุคคลที่ครั้งหนึ่งเคยได้รับการยอมรับในเรื่องนั้นๆ มา ก่อน ในทางจิตวิเคราะห์กล่าวไว้ว่า ลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้างกลไกป้องกันตัวเอง (Defense Mechanism) เพื่อลดความกังวล เป็นการทำให้เกิดการอยู่รอดทางจิต (Psychological Survival) มีกลไกอยู่สอง

* ศูนย์วิสาหกิจชุมชนในที่นี้หมายถึง สถานที่ประกอบการซึ่งมีทั้งที่ดำเนินการในลักษณะการลงทุนโดยตัวบุคคล และการนำเอาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มกิจกรรมย่อยที่อยู่ภายใต้การดูแลของศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เรียบง่ายจัดแสดงและจำหน่ายด้วย

แบบที่ถูกนำมาใช้ในเหตุการณ์ชั้งต้น ก้าวคือ การถอยกลับ (Regression) และการให้เหตุผล (Rationalization) ซึ่งในกรณีนี้ได้ออกใช้การให้เหตุผล

นอกจากนี้แล้ว ชาวบ้านมักจะคุ้นเคยกับการลงมือปฏิบัติก่อนแล้วจึงเรียนรู้จากสิ่งที่ทำแล้วค่อยแก้ คุ้นเคยกับการผลิตวัตถุดิบแล้วขายเพียงอย่างเดียว ไม่คุ้นเคยกับการจดบันทึกข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์และวางแผนทำงานในเชิงรุก เมื่อว่าจะเป็นกลยุทธ์ที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม่เริ่งได้ออกแบบไว้ก็ตาม หากถูกนำมาเบรียบเทียบและพิจารณาถึงคุณลักษณะทางนวัตกรรม อาจจะส่งผลให้ขาดการจัดการด้านองค์ความรู้ที่ติดหัวใจถูกเบี่ยงเบนจุดยืนไปมุ่งหวังรายได้และผลกำไรซึ่งจะทำให้กระบวนการพัฒนาเองเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น ประการเหล่านี้ยอมส่งผลต่อความเข้มแข็งและความมั่นคงทั้งระบบอย่างและระบบใหญ่ในการพัฒนาเอง อีกทั้งชาวบ้านจะให้ความสำคัญเฉพาะกิจกรรมที่สามารถตอบสนองในครัวเรือนมากกว่าการเข้าอปพระโยชน์ต่อชุมชนและเครือข่ายหรือพิจารณาทั้งระบบใหญ่ ซึ่งมักจะปราภรภูมิในเฉพาะระดับแกนนำชุมชนเป็นหลัก ข้อจำกัดในด้านต่างๆ เหล่านี้ซึ่งให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีองค์กรชาวบ้านเพื่อทำหน้าที่ในการวิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนการจัดการให้ระบบใหญ่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งย่อมหมายถึงความอยู่รอดของระบบการพัฒนาเองในชุมชนได้นั่นเอง

กระบวนการเรียนรู้สู่การจัดการแบบชุมชนพัฒนาของชุมชนไม่เริ่งได้เกิดขึ้นจากการริเริ่มในการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาในชีวิตจริงจนกระทั่งนำมาสู่เป้าหมาย “การพัฒนาในระดับชุมชน” โดยมีสถานการณ์และเงื่อนไขต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในแต่ละช่วง ซึ่งเป็นเสมือนอุดมการณ์เบื้องหลังในการผลักดันกระบวนการพัฒนาเองให้อย่างมีความโดดเด่นมากขึ้น แม้จะยังไม่สามารถอธิบายหรือนำเสนอไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมของ “ขบวนการพัฒนาเอง” ได้อย่างสมบูรณ์ ก็ตาม เนื่องจากชุมชนไม่เริ่งในบริบทของเปลี่ยนแปลงที่ให้เห็นว่าทางเลือกในการดำเนินชีวิต ของชาวบ้านนับวันยิ่งมีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งเป็นภาวะปกติของชุมชนที่กำลังเปลี่ยนผ่านจากความเป็นชุมชนแบบสุ่มเป็นชุมชนเมืองที่มีการปรับปรุงผสมผสานกันระหว่างค่านิยมและอุดมการณ์แบบดั้งเดิมกับวัฒนธรรมใหญ่ของสังคมภายนอก ฉะนั้น การพัฒนาเองในพื้นที่ศึกษานี้จึงไม่ได้เป็นทางเลือกที่มีลักษณะสมบูรณ์ (Absolute) ในตัวเอง หากแต่เป็นทางเลือกที่สัมพันธ์ (Relative) อยู่กับทางเลือกอื่นๆ แต่ทั้งนี้การเกิดขึ้นยอมจะไม่สำคัญไปกว่าการคงอยู่และผลที่จะได้ในอนาคต